

ODGOVORNOST DRŽAVE ZA ŠTETU U SLUČAJU NEOPRAVDANE OSUDE ILI NEOSNOVANOG UHIĆENJA

U referatu je prikazan institut odgovornosti države za štetu osobama neopravdano osuđenim ili neosnovano uhićenima, prema odredbama Zakona o kaznenom postupku i Zakona o prekršajima, uz primjenu općih pretpostavki odgovornosti za štetu i naknadu štete.

Polazi se od međunarodnih izvora prava i ustavnih načela čiju razradu nalazimo u zakonskim odredbama.

Građanskopravni elementi te odgovornosti razmotreni su i sa stajališta građanskopravne zaštite, pri čemu je korištena kako novija tako i starija, ali još uvijek, aktualna sudska praksa.

Ključne riječi: *neopravdana osuda, neosnovano uhićenje, naknada štete.*

I. UVOD

U ovom članku govorimo o odgovornosti države za štetu osobama neopravdano osuđenim ili neosnovano uhićenim¹ prema propisima važećim u Republici Hrvatskoj, koji uređuju to pitanje.

U građanskopravnom smislu radi se o izvanugovornoj, deliktnoj, odgovornosti za štetu i specifičnoj vrsti odgovornosti države, u okviru sustava odgovornosti države za štetu, uspostavljenog u pojedinim zakonodavstvima.²

¹ Ustav Republike Hrvatske ("Narodne novine", broj 124/00) govori u čl. 25. st. 4. o osobama nezakonito lišenima slobode ili osuđenim, dok posebni zakoni koriste drugačiju terminologiju, o čemu govorimo u daljnjem izlaganju.

² Vidjeti o tome:

- a) Ivo Borković: "Upravno pravo", Informator, Zagreb 1997 (u daljnjem tekstu: Borković, op. cit.)
- b) Jadranko Crnić: "Naknada štete osobama neopravdano osuđenim i neosnovano lišenim slobode", Informator, Male stranice, br. 2180, 29I.1975. Zagreb (u daljnjem tekstu: J. Crnić, op. cit.)
- c) Berislav Pavišić i suradnici: "Komentar Zakona o kaznenom postupku s prikazom", II. izdanje knjiga I, Rijeka 2002, nakladnik Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci (u daljnjem tekstu: Pavišić i suradnici)
- d) Ivica Crnić: "Naknada štete odgovornosti za štetu i popravljjanje štete, Zagreb, Organizator 1995. (u daljnjem tekstu: I. Crnić, op. cit.)

Povijesno gledano, postojanje takve odgovornosti odraz je, s jedne strane općenitog razvoja instituta odgovornosti države za štetu, a s druge strane poimanje i svrstavanje kako u međunarodnim tako i u nacionalnim okvirima, slobode i osobnosti čovjeka u temeljna ljudska prava.

Razvoj tog instituta, od načela nepostojanja takve odgovornosti do uspostavljanja odgovornosti države za štetu, zbilo se u novije vrijeme, u relativno kratkom vremenskom razdoblju, počevši od druge polovice 19. st. a traje i danas.³

Napuštanje apsolutnog nepostojanja odgovornosti države za štetu⁴, opće pravno načelo prema kojem onaj tko drugome uzrokuje štetu dužan je naknaditi tu štetu, počelo se primjenjivati i na djelovanje države. U početku se prihvaćalo na području onih odnosa u kojima se država pojavljivala kao privatna osoba odnosno na području neautoritativnog djelovanja države.⁵

Zatim se ta odgovornost širila i na područje djelovanja njezinih tijela i službenih osoba, kad je takvim djelovanjem trećima počinjena šteta. U okviru tog područja odgovornosti države regulira se i odgovornost države za štetu osobama neopravdano osuđenim ili neosnovano uhićenim.

Da li propisi pojedine države predviđaju takvu odgovornost i način na koji reguliraju to pitanje nesumnjivo pokazuje odnos državne vlasti prema pojedincu i ima svoj politički, ustavnopravni i, u konačnoj provedbi, zakonom razrađeni aspekt.

Standardi zaštite temeljnih ljudskih prava i sloboda u međunarodnom pravu, naročito nakon završetka II. svjetskog rata postaju značajan instrument djelovanja na suvremene zakonodavce, određujući opseg i razinu ali i međunarodne (naddržavne) mehanizme zaštite tih prava.

To nameće svakoj modernoj državi da, kao članica međunarodne zajednice prihvati te standarde.

Republiku Hrvatsku, također, veže niz međunarodnih ugovora koji sadrže odredbe o ljudskim pravima i slobodama.

Stoga, temeljna načela hrvatskog zakonodavstva pa tako i zakonskog reguliranja instituta odgovornosti države za štetu osobama neopravdano osuđenim ili neosnovano uhićenim, uključuju preuzimanje i razradu temeljnih postulata sadržanih u međunarodnim dokumentima kojima je pristupila Republika Hrvatska odnosno koji obvezuju Republiku Hrvatsku.

Uređenja tog instituta u zakonodavstvu Republike Hrvatske, obuhvaća, dakle, međunarodne izvore prava, ustavnopravne odredbe i zakonske odredbe sadržane u posebnim zakonima, što ne isključuje i supsidijarnu primjenu općih propisa građanskog prava o odgovornosti za štetu i naknadi štete.

³ Borković, op. cit. str. 81 - 95

⁴ Borković, op. cit. str. 116

⁵ Borković, op. cit. str. 116

Značajan je pri tome i utjecaj sudske prakse jer je to jedan od načina na koji se jamči efikasnost u primjeni i tumačenju naprijed istaknutih standarda i zakonskih odredaba.

Upravo sudske odluke sadrže i primjenu općih građanskopravnih načela o odgovornosti za štetu i naknadi štete bez kojih provedba odredaba posebnih zakona ne bi bila moguća.

Primjeri iz sudske prakse koje navodimo u ovom članku obuhvaćaju i sudske odluke koje su donijete primjenom ranije važećih propisa, međutim nastojali smo citirati one odluke koje i nadalje mogu biti aktualne usprkos promjenama u zakonodavstvu.

II. MEĐUNARODNI IZVORI PRAVA

Prema odredbama čl. 134. Ustava RH "međunarodni ugovori koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom i objavljeni, a koji su na snazi, čine dio unutarnjega pravnog poretka Republike Hrvatske, a po pravnoj su snazi iznad zakona. Njihove se odredbe mogu mijenjati ili ukidati samo uz uvjete i na način koji su u njima utvrđeni, ili suglasno općim pravilima međunarodnog prava."

Jedan od izvora međunarodnog prava, u izloženom smislu na planu djelovanja Ujedinjenih naroda je Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima od 19.XII.1966. (dalje: Međunarodni pakt). U čl. 9. st. 5. navedenog Međunarodnog pakta propisano je da "svaka osoba koja je žrtva nezakonitog uhićenja ili pritvora ima pravo na naknadu štete".

Nadalje prema čl. 14. st. 6. "ako izrečena krivična presuda bude kasnije poništena ili ako osuđenik dobije pomilovanje zato što nova ili naknadno otkrivena činjenica dokazuje da se radilo o sudskoj grešci, osoba koja je izdržala kaznu na osnovi te osude bit će obeštećena prema zakonu, ako se ne dokaže da je potpuno ili djelomično kriva za nepravodobno otkrivanje nepoznate činjenice."

Povrede odredaba Međunarodnog pakta mogu se pobijati, individualnim pritužbama Odboru za prava čovjeka Ujedinjenih naroda.⁶

U okviru europskih integracija jedan od najvažnijih dokumenata je Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ("Narodne novine" – Međunarodni ugovori br. 6/99 i 9/99 – pročišćeni tekst – dalje Europska konvencija).

U čl. 5. st. 5. Europske konvencije izričito se predviđa da "svatko tko je žrtva uhićenja ili pritvaranja suprotno odredbama ovog članka ima izvršivo pravo na odštetu".

Odredbe o pravu na naknadu štete sadrži i čl. 3. Protokola br. 7 uz Europsku konvenciju koji glasi: "Kad je neka osoba osuđena pravomoćnom presudom za kazneno djelo i kad je naknadno njezina presuda poništena, ili je ta osoba pomilovana na temelju novih ili novootkrivenih činjenica koje upućuju na pogrešnu presudu, osoba koja je izdržavala kaznu kao posljedicu te presude obeštećit će se u skladu sa zakonom ili praksom dotične države,

⁶ Vidi "Obrazloženje uz Prijedlog ZKP-a iz 1997." str. 182.

osim ako se dokaže da je sama djelomice ili u cijelosti odgovorna za zakašnjelo utvrđenje do tada nepoznatih činjenica."

Europska konvencija izvor je prava pa se u svezi s tim ističe da je hrvatski sudovi moraju primjenjivati izravno.⁷

Radi zaštite prava zajamčenih Europskom konvencijom pojedinac može pokrenuti postupak pred Europskim sudom za ljudska prava protiv države za koju smatra da krši njegova prava.

Postupak se završava donošenjem obvezatne sudske odluke.

Postoji i mogućnost da se jedna država, stranka Europske konvencije obrati Sudu sa zahtjevom protiv druge države, stranke, u kojoj se krše prava čovjeka zajamčena Europskom konvencijom.⁸

Navedeni međunarodni ugovori samo su dio međunarodnih dokumenata koji posredno ili neposredno utječu i na razinu zaštite temeljnih ljudskih prava kao što su to npr. i Povelja temeljenih ljudskih prava Europske unije i Ugovor o stabilizaciji i pridruživanju zaključen s Republikom Hrvatskom.

III. USTAVNOPRAVNE ODREDBE

Ustav Republike Hrvatske ("Narodne novine", broj 124/00, dalje: Ustav RH) izričito je propisao u odredbama čl. 25. st. 4. da "svatko tko je bio nezakonito lišen slobode ili osuđen ima, u skladu sa zakonom, pravo na odštetu i javnu ispriku."

Priznavanje tog prava na naknadu štete ustavnim odredbama proizlazi nesumnjivo i prvenstveno iz činjenice da su pravo na osobnu slobodu i sigurnost ustavna prava u Republici Hrvatskoj.

To proizlazi iz više temeljnih odredaba Ustava RH.

Prema čl. 3. Ustava RH "sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava".

Nizom daljnjih odredaba propisano je načelo zaštite osobne slobode (čl. 22. st. 2., čl. 24. i 25. Ustava RH) i zaštite čovjekove osobnosti i dostojanstva (čl. 22. st. 1. i čl. 25. st. 1. Ustava RH).

⁷ Nada Bodiroga-Vukobrat i Sanja Barić: "Propisi EU i Povelja temeljnih ljudskih prava Europske unije s komentarom, Ogranizator, Zagreb 2002., u daljnjem tekstu: Bodiroga-Vukobrat i Barić, op. cit. str. 17 i dalje

⁸ Nina Vajić: "Djelovanje Europskog suda za ljudska prava", Informator, br. 5085 od 30.XI.2002.

Prema odredbama čl. 22. st. 1. i 2. Ustava RH "čovjekova je sloboda i osobnost nepovrediva. Nikomu se ne smije oduzeti ili ograničiti sloboda, osim kada je to određeno zakonom, o čemu odlučuje sud."

Prema odredbama čl. 24. st. 1. Ustava RH "nitko ne može biti uhićen ili pritvoren bez pisanoga, sudbenog i na zakonu utemeljenog naloga. Takav nalog mora biti pročitao i uručen uhićeniku prilikom oduzimanja slobode."

Ustav sadrži i pravo pristupa sudu kao bitan sastojak prava na slobodu i osobnu sigurnost kao i niz drugih garancija za ostvarenje tog ustavnog prava (čl. 24. i 25. Ustava RH).

Ustavni sud Republike Hrvatske odlučujući o ustavnim tužbama protiv rješenja o pritvoru u više svojih odluka pozvao se na navedena ustavna načela i odredbe međunarodnih ugovora.

Tako je u odluci br. U-III-1162/97 od 2.XII.97,⁹ između ostalog navedeno: "Ustavni sud RH je utvrdio kako su sudovi, donošenjem rješenja o produljenju pritvora koja nisu osnovana na zakonu, povrijedili ustavna načela iz članka 3. prema kojem su najviše vrednote ustavnog poretka RH, između ostalih sloboda i vladavina prava, članka 5. kojim je propisano da je svatko dužan držati se Ustava i zakona i poštivati pravni poredak Republike Hrvatske, te članka 115. stavka 3. Ustava, prema kojem sudovi sude na temelju Ustava i Zakona. Istodobno su podnositelju povrijeđena ustavna prava iz članka 22. Ustava, kojim je propisano da su čovjekova sloboda i osobnost nepovredivi. Stavak 2. navedenog članka propisuje da se nikomu ne smije oduzeti ili ograničiti sloboda osim kada je to određeno zakonom, o čemu odlučuje sud."

U odluci Ustavnog suda RH br. U-III-142/2002 od 28.III.2002. kojom je ustavna tužba protiv rješenja o prigovoru o dijelu, u obrazloženju se ističe:

"Člankom 22. Ustava propisano je da su čovjekova sloboda i osobnost nepovredive, te da se nikomu ne smije oduzeti ili ograničiti sloboda, osim kada je to određeno zakonom, o čemu odlučuje sud.

Ista jamstva utvrđuje i članak 5. stavak 1. točka c/ Konvencije koja, pored ostalog, propisuje da nitko ne smije biti lišen slobode, osim u postupku propisanom zakonom, ako je zakonito uhićen ili pritvoren, radi dovođenja sudbenoj vlasti, uz uvjet da postoji osnovana sumnja u počinjenje kaznenog djela.

Dakle, prema članku 22. Ustava i članku 5. stavku 1. točki c/ Konvencije, okosnicu normativnog uređenja pretpostavki za lišenje slobode čine osnovana sumnja i zakonitost postupanja. Odredbe članka 5. stavak 1. točke c/ Konvencije ne predstavljaju zapreku da zakonodavac svake pojedine države, unutar tako utvrđenih pravnih okvira, pobliže uredi pretpostavke za određivanje pritvora.

U konkretnom su slučaju nadležna tijela sudbene vlasti, u propisanom postupku (članak 107. stavak 2. ZKP), utvrdila da i dalje postoje uvjeti kumulativno propisani člankom

⁹ Vidi i Odluku Ustavnog suda RH br. U-III-135/2002 od 31.I.2002.

102. stavkom 1. točkom 4. ZKP, te produljila pritvor određen protiv podnositelja ustavne tužbe.

Slijedom izloženog, odlukom nadležnog suda donesenom na temelju mjerodavnog zakona nisu povrijeđena ustavna prava iz članka 22. Ustava, niti su povrijeđena načela izražena u članku 5. stavku 1. točki c/ Konvencije."

Ustav RH, prihvaćajući načelo rehabilitacije i popravljanja štete osobama neopravdano osuđenim ili nezakonito lišenim slobode izričito im priznaje pravo:

- na odštetu,
- na javnu ispriku.

Razradu ostvarivanja tih prava prepustio je zakonu (čl. 25. st. 5. Ustava RH).

Međutim, Ustav RH ne sadrži izričite odredbe o tome tko odgovara za štetu odnosno ne sadrži odredbe o odgovornosti države u takvom slučaju, a niti inače nema izričite odredbe kojima bi se određivala odgovornost države.

Temeljem toga neki zaključuju da "u važećem hrvatskom pravu pitanje odgovornosti države za štetu nije, niti načelno, uređeno ustavnim odredbama"¹⁰. Drugi se, međutim, ne slažu u cijelosti sa takvim zaključivanjem.

Smatraju, naprotiv, da bi ustavnu odgovornost države za štetu, unatoč izostanku izričite ustavne odredbe, trebalo tražiti u temeljnim odredbama Ustava RH.¹¹

Upućuju pri tome na više odredaba Ustava, prvenstveno na odredbe već citiranog čl. 3. Ustava RH; zatim i na odredbu čl. 5. st. 2. prema kojoj je svatko obvezan držati se Ustava i zakona te poštovati pravni poredak Republike, kao i na odredbe o temeljnim slobodama i pravima čovjeka i građanina, a posebno na odredbe čl. 14., prema kojemu građani Republike Hrvatske imaju sva prava i slobode neovisno o njihovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobama, te da su svi pred zakonom jednaki.

Zaključuju da je u provedbi ustavnih postulata "država odgovorna, pa i za naknadu štete" građanima, pravnim osobama i strancima što proizlazi iz specifičnog položaja države kao jamca stvarne i pravne sigurnosti tih subjekata.

Uvažavajući navedene argumente koje bi nesumnjivo trebalo uzeti u obzir u slučaju nepostojanja zakonske regulative, čini nam se ipak da je Ustav RH, odredbom, čl. 25. st. 5. prepustio zakonu da odredi osobu koja odgovara za štetu.

Međutim, neovisno o različitom tumačenju domašaja ustavnih odredaba, nema dvojbe o odgovornosti države za štetu osobama neopravdano osuđenim ili neosnovano uhićenim, budući da je ta odgovornost izričito predviđena zakonom (o čemu ćemo govoriti u daljnjem izlaganju) kao što je i u drugim slučajevima odgovornost države za štetu izričito propisana

¹⁰ Borković, op. cit. str. 124.

¹¹ I. Crnić, op. cit. str. 125.

zakonom (npr. Zakonom o sustavu državne uprave¹² za nezakoniti i nepravilan rad njezinih tijela i službenika) pa je zakonski propis izručila pravna osnova po kojoj država odgovara za štetu.

Ustav RH prepustio je, dakle, zakonu da regulira pretpostavke i ostvarenje prava na naknadu štete osobama neopravdano osuđenih ili nezakonito lišenih slobode (čl. 25. st. 5. Ustava RH).

IV. ZAKONSKE ODREDBE

U skladu s ustavnim odredbama i međunarodnim obvezama pretpostavke za ostvarivanje prava na naknadu štete osobama neopravdano osuđenim ili neosnovano uhićenim, propisane su:

- Zakonom o kaznenom postupku ("Narodne novine", broj 110/97, 27/98, 58/99, 112/99 i 58/02, dalje Zakon o kaznenom postupku ili ZKP, uz pojedine članke),
- Zakonom o prekršajima ("Narodne novine", broj 88/02, 122/02, dalje ZP).

Odredbe o tome mogu biti sadržane i u drugim posebnim zakonima kao što je to npr. Zakon o pravima bivših političkih zatvorenika ("Narodne novine", broj 34/91, 76/93). Međutim, te posebne zakone ne razmatramo u ovom referatu.

Odgovornost države za štetu osobama neopravdano osuđenima i neosnovano uhićenim, u suštini, predstavlja poseban oblik građanskopravne izvanugovorne odgovornosti za štetu, kako smo to već uvodno naglasili.

Iako je u našem zakonodavstvu taj institut najvećim dijelom uređen posebnim zakonima s područja kaznenog i prekršajnog prava, time ta odgovornost nije izgubila karakteristične elemente građanskopravne odgovornosti.

Stoga, u daljnjem izlaganju, uz odgovarajuće zakonske odredbe, naglasit ćemo i te elemente kroz primjenu općih načela odnosno pretpostavki na temelju kojih nastaje obvezni odnos odgovornosti za štetu, a to su: subjekti, štetna radnja, šteta i uzročna veza.

IV/I. Rehabilitacija i naknada štete po Zakonu o kaznenom postupku

Preuzimanje i razrada ustavnih i međunarodnih načela, kao što smo već naveli, Zakon o kaznenom postupku sadrži u Glavi XXX. pod nazivom "Postupak za naknadu štete i ostvarivanje drugih prava neopravdano osuđenih ili neutemeljeno uhićenih osoba." (Čl. 476. do 484. ZKP.)

Načelo popravljivanja štete i rehabilitacije neopravdano osuđene ili neosnovano uhićene osobe jedno je od temeljnih načela hrvatskog kaznenog postupka.

¹² Objavljen u "Narodnim novinama", broj 75/93, dalje: ZSDU

Izraženo je i u uvodnim odredbama čl. 12. Zakona o kaznenom postupku koji glasi: "Osoba koja je neopravdano osuđena za kazneno djelo ili je neosnovano uhićena ima pravo na svekoliku rehabilitaciju, pravo na naknadu štete iz sredstava državnog proračuna te druga prava utvrđena zakonom".

Iz samog naziva Glave XXX. vidljivo je da se odnosi:

- na ostvarivanje prava na naknadu štete
- na ostvarivanje drugih prava.

Nadalje utvrđuju se dva osnovna slučaja u kojima se ostvaruje pravo na naknadu štete i druga prava, a to su:

- zbog neopravdane osude,
- zbog neosnovanog uhićenja¹³

IV/I.1. Pravo na rehabilitaciju i naknadu štete zbog neopravdane osude

Odredbama članka 476. ZKP predviđene su pretpostavke koje moraju biti ispunjene da bi postojalo pravo na naknadu štete zbog neopravdane osude.

U kaznenoj procesnopravnoj teoriji nazivaju se i pozitivnim pretpostavkama za naknadu štete.¹⁴

Navedenim zakonskim odredbama određene su osobe koje se smatraju neopravdano osuđenima kao i osude koje se smatraju neopravdanima.

Osobe koje se smatraju neopravdano osuđenima i koje prema odredbama čl. 476. ZKP¹⁵ imaju pravo na naknadu štete zbog neopravdane osude su sljedeće:

- osoba prema kojoj je bila pravomoćno izrečena kaznena sankcija ili
- osoba koja je pravomoćno proglašena krivom, a oslobođena kazne,

¹³ Terminologija Zakona o kaznenom postupku nije ujednačena i razlikuje se npr. od naziva koje upotrebljava Ustav RH.

¹⁴ Pavišić, op. cit. str. 717.

¹⁵ Čl. 476. ZKP glasi:

- (1) *Pravo na naknadu štete zbog neopravdane osude ima osoba prema kojoj je bila pravomoćno izrečena kaznena sankcija ili koja je proglašena krivom, a oslobođena kazne, a kasnije je u povodu izvanrednog pravnog lijeka novi postupak pravomoćno obustavljen ili je pravomoćnom presudom oslobođena optužbe ili je optužba odbijena, osim ako je do obustave postupka ili presude kojom se optužba odbija došlo zato što je u novom postupku oštećenik kao tužitelj, odnosno privatni tužitelj odustao od progona ili što je oštećenik odustao od prijedloga, a do odustanka je došlo na temelju sporazuma s okrivljenikom.*
- (2) *Osuđenik nema pravo na naknadu štete ako je svojim lažnim priznanjem ili na drugi način namjerno prouzročio svoju osudu, osim ako je na to bio prisiljen.*
- (3) *U slučaju osude za kaznena djela u stjecaju prava na naknadu štete može se odnositi i na pojedina kaznena djela glede kojih je udovoljeno uvjetima za priznanje naknade.*

a kasnije je u povodu izvanrednog pravnog lijeka vođen novi postupak koji je:

- pravomoćno obustavljen, ili je
- pravomoćnom presudom oslobođena optužbe, ili je
- optužba odbijena.

Nužno je, dakle, da u izloženom smislu postoje dvije odluke protiv iste osobe, da bi moglo doći do neopravdane osude kao pretpostavke prava na naknadu štete.

Osuda u smislu ovih odredaba, sadržajno obuhvaća kaznu, mjere sigurnosti, odgojne mjere, proglašenje krivim ili oslobađanje od kazne.¹⁶

Prema odluci Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Rev 3022/90 od 23.V.1991. (objavljena u Izboru odluka 93, sent. 130) "pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode ne pripada osobi protiv koje je odbijena optužba, ali je kao učinitelju krivičnog djela izrečena mjera sigurnosti obveznog psihijatrijskog liječenja na slobodi".

Da bi se osuda smatrala neopravdanom:

- mora postati pravomoćna;
- novi postupak (koji je pravomoćno obustavljen, ili je donesena oslobađajuća ili odbijajuća presuda) mora biti pokrenut povodom izvanrednog pravnog lijeka.

U obrazloženju odluke Općinskog suda u Puli, P-2027/99 od 8.I.2002. između ostalog je navedeno:

"Na pravo oštećene osobe da zahtijeva naknadu štete od države zbog neopravdane osude nije od značaja činjenica zbog kojeg je uzroka došlo do neopravdane osude u provedenom kaznenom postupku, nego je važno da je ta osoba tijekom provedenog krivičnog postupka neopravdano proglašena krivom, da je na njezinu štetu povrijeđen krivični zakon, a uz uvjet da su se i kumulativno ispunile i druge pretpostavke koje su taksativno propisane u citiranoj odredbi čl. 528. st. 1. ZKP.

Neosporna je činjenica da je povodom zahtjeva za zaštitu zakonitosti državnog odvjetnika Republike Hrvatske Vrhovni sud Republike Hrvatske ukinuo presude suda prvog i drugog stupnja.

Neosporna je činjenica da je u novom krivičnom postupku protiv okrivljenika zbog inkriminiranog mu krivičnog djela nadripisarstva optužba odbijena čime je i pravomoćno okončan navedeni krivični postupak, a potpuno je irelevantno da je do odbijanja optužbe došlo zbog nastupanja apsolutne zastare kaznenog gonjenja, kako to pogrešno tumači tuženik.

Slijedom navedenih razloga, tužbeni zahtjev tužitelja sud je utvrdio osnovanim, te je na opisani način utvrđena odgovornost tuženice Republike Hrvatske kao države da zbog neopravdane osude u provedenom kaznenom postupku tužitelju nadoknadi pričinjenu mu nematerijalnu i materijalnu štetu u smislu odredbi Zakona o obveznim odnosima.

¹⁶ Pavišić, op. cit. str. 717

Slijedom navedenih razloga, sud u ovom postupku uopće ne ispituje postojanje odštetne odgovornosti države zbog nepravilnog ili nezakonitog rada suda koji bi postojao samo u slučaju činjenja odnosno nečinjenja suprotno uobičajenom ili propisanom načinu postupanja uz volju ili pristanak da se takvim postupanjem oštete prava ili interesi okrivljenika u krivičnom postupku, niti utvrđuje zbog kojih je uzroka došlo do neopravdane osude okrivljenika u kaznenom postupku (npr. lažni iskazi svjedoka, upotreba lažnih isprava i slično)."

To znači da osuđenik neće imati pravo na naknadu:

- ako je nepravomoćno izrečena kaznena sankcija
- ako je nepravomoćno proglašen krivim a oslobođen kazne, a u postupku povodom redovnog pravnog lijeka dođe do obustave postupka odbijajuće ili oslobađajuće presude.

Tako i prema odluci Vrhovnog suda Hrvatske, broj GŽ 1195/73-2, od 25.XII.1973. "pravo na naknadu štete zbog neopravdano vođenog krivičnog postupka završenog oslobađajućom presudom zakon ne predviđa".

Dakle, samo izvanredni pravni lijek, a ne i redovni pravni lijek (žalba) može dovesti do ispunjenja pretpostavki za naknadu štete.

Od izvanrednih pravnih lijekova to mogu biti ponavljanje postupka i zahtjev za zaštitu zakonitosti.

Naprotiv ne postoji pravo na naknadu ako je u postupku povodom izvanrednog pravnog lijeka došlo do blaže kvalifikacije kaznenog djela. U tom slučaju, postojala bi prava iz čl. 481. st. 3. ZKP, dakle pravo na javno priopćenje, kao oblik nenovčane satisfakcije zbog povrede ugleda.

Ako su, dakle, ispunjene sve naprijed navedene pretpostavke i ako je utvrđeno postojanje štete u uzročnoj vezi s neopravdanom osudom, pravilo je da postoji i pravo osuđene osobe na naknadu štete.

Određene okolnosti mogu, međutim, otkloniti odgovornost države za štetu a time i pravo osuđene osobe da zahtijeva naknadu štete, o čemu govorimo nastavno.

IV / I.1.1. Isključenje odgovornosti

Zakon o kaznenom postupku u određenim slučajevima, navedenim u čl. 476. ZKP, isključuje pravo na naknadu štete. Osuđenik neće imati pravo na naknadu iako su ispunjene naprijed navedene pretpostavke iz kojih bi inače proizlazilo pravo na naknadu štete.

Postoji dakle, osuda koja ima sve objektivne elemente neopravdane osude ali postoje okolnosti koje isključuju odgovornost za štetu odnosno pravo na naknadu štete.

Te, u kaznenoj procesnopravnoj teoriji nazvane negativne pretpostavke¹⁷ koje imaju za posljedicu da ne postoji pravo na naknadu štete su sljedeće:

a) da je osuđenik svojim lažnim priznanjem ili na drugi način namjerno prouzročio svoju osudu, osim ako je na to bio prisiljen;

Da bi došlo do isključenja odgovornosti u ovom slučaju moraju se dakle ispuniti sljedeće pretpostavke:

- lažno priznanje ili neko drugo postupanje osuđenika
- namjerno postupanje s ciljem, da se prouzroči donošenje sudske odluke negativne za osuđenika.

Lažno priznanje je osnov isključenja odgovornosti samo ako se odnosi na lažno priznanje činjenica i okolnosti koje predstavljaju radnju izvršenja kaznenog djela koje se osuđeniku stavljalo na teret.

Pri tome osuda se ne mora temeljiti isključivo na lažnom priznanju već je dovoljno da je priznanje okrivljenika bilo jedan od osnova za osudu i da bez takvog priznanja do osude ne bi došlo.¹⁸

Prema odluci Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Rev 2135/90 od 6.II.1991. (objavljena u Izboru odluka 93, sent. 111) "okolnost da je oštećeni priznao djelo za koje je bio osumnjičen, ali da to nije bio razlog za određivanje pritvora, nije od utjecaja na njegova prava na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode, kad je optužba odbijena"

U obrazloženju je između ostalog navedenog:

"U članku 545. stavak 1. točka 1. Zakona o krivičnom postupku ("Narodne novine", broj 53/91) je propisano, da pravo na naknadu štete pripada i osobi, koja je bila u pritvoru, a postupak je dovršen pravomoćnom presudom kojom je optužba odbijena. U stavci 3. istog člana je propisano, da naknada štete ne pripada osobi koja je svojim nedopuštenim postupcima uzrokovala lišenje slobode. Sudovi nižeg stupnja pravilno su ocijenili, da u nazočnom slučaju ne dolazi do primjene navedene odredbe iz stavke 3. budući da je tužitelj priznao krivična djela za koja je bio osumnjičen u istražnom postupku, a to priznanje nije razlog za određivanje pritvora, već bi to bile one radnje koje bi onemogućavale vođenje službenog postupka."

Prema tekstu čl. 476. ZKP, osim lažnim priznanjem osuđeni može i drugim načinima namjerno prouzročiti svoju osudu.

Drugi načini namjernog prouzrokovanja osude nisu posebno opisani.

Bitno je, također, da je upravo time bilo isključivo ili u odlučujućoj mjeri, prouzrokovano donošenje neopravdane osude.

¹⁷ Pavišić, op. cit. str. 717.

¹⁸ Pavišić, op. cit. str. 717.

U sudskoj praksi postavljalo se pitanje da li određeno postupanje osuđenika ima takvo značenje ili ne.

Prema odluci Vrhovnog suda Hrvatske, Rev 1408/81 od 22.XII.1981. (objavljena u PSP 20/68) "naknada štete ne pripada osobi koja je svojim nedopuštenim postupcima uzrokovala lišenje slobode. Pod nedopuštenim postupcima, prema stajalištu sudske prakse, imaju se razumjeti samo takvi postupci kojima osoba protiv koje je kazneni postupak pokrenut na bilo koji način želi i stvarno izražava svoj negativni stav u smislu dovršenja postupka, izbjegavanja odgovornosti, onemogućavanja postupka u odnosu prema inkriminiranom djelu – konkretno, kad npr. nevina osoba pokušava pobjeći iz zemlje zbog straha od pritvaranja, kad uništava dokumente, sakriva dokaze i slično, a ne sama okolnost što je takva osoba jedino propustila, iz razloga za koje nije utvrđeno da su uopće u vezi s kaznenim postupkom, odjaviti odnosno prijaviti svoje boravište."

Vrlo često to se pitanje vezivalo uz ulaganje odnosno neulaganje žalbe. S obzirom da važeći Zakon o kaznenom postupku ne sadrži odredbe o tome, smatra se da okolnost što osuđeni nije pobijao žalbom presudu kojom je bio osuđen, sama po sebi ne isključuje pravo na naknadu štete.¹⁹

Međutim, ukoliko bi se dokazalo da je motiv nepodnošenja žalbe bila upravo namjera da se prouzroči osuda tada bi to, naravno, isključivalo pravo na naknadu štete.

Smatralo se isto tako, da okolnost što okrivljeni nije upotrijebio sva dokazna sredstva koja je mogao upotrijebiti sama po sebi također ne isključuje pravo na naknadu štete, osim ako bi se i u tom slučaju utvrdilo namjerno postupanje s ciljem da se prouzroči donošenje osuđujuće presude.

Na strani osuđenika traži se namjerno postupanje, dakle, podrazumijeva se da je motiv radnje okrivljenika bio upravo u očekivanju takve posljedice, tj. prouzrokovanje osude.²⁰

No, sve radnje osuđenika su bez utjecaja ako je osuđeni na njih bio prisiljen.

Doprinos okrivljenika ne mora pri tome biti isključiv već može biti i djelomičan.

U takvom slučaju došle bi do primjene opće odredbe Zakona o obveznim odnosima o podijeljenoj odgovornosti, a pravo osuđenika na naknadu štete bilo bi dakle isključeno u dijelu u kojem je svojim postupanjem namjerno prouzrokovao svoju osudu.

Iako će iz obrazloženja presude često biti moguće utvrditi koliki je bio doprinos lažnog priznanja ili drugih radnji okrivljenika, to ne mora uvijek biti tako, odnosno razlozi kaznene odluke ne otklanjaju uvijek sporna pitanja kod odlučivanja o građanskopravnim pretpostavkama odgovornosti ili djelomične odgovornosti oštećenika, na koga će morati odgovoriti parnični sud.

b) ako je do obustave ili presude kojom se optužba odbija, došlo zato što je:

¹⁹ J. Crnić, op. cit. str. 2.

²⁰ Pavišić, op. cit. str. 717.

- u novom postupku oštećeni kao tužitelj odnosno privatni tužitelj, odustao, od progona ili je

- u novom postupku oštećenik odustao od prijedloga a do odustanka je došlo na temelju sporazuma s okrivljenikom.

Iz navedenog slijedi da pravo na naknadu štete postoji ako je u novom postupku došlo do obustave postupka ili presude kojom se optužba odbija kad:

- progon vrši državni odvjetnik,

- kad kao stranka nastupa oštećenik kao tužitelj ili privatni tužitelj ali obustava postupka ili presuda kojom se optužba odbija nije rezultat sporazuma s okrivljenikom.

Nedvojbeno je svrha takve odredbe da se spriječe i izbjegnu moguće zloupotrebe.

Ističe se, s tim u svezi, da bi tužitelj npr. mogao odustati od progona ne zbog toga što nema uvjeta za kazneni progon, već upravo zbog sporazuma s okrivljenikom a nakon toga okrivljeniku bi se priznalo pravo na naknadu štete.²¹

Ističe se, također,²² da u takvom slučaju nema mogućnosti da se utvrdi da li je okrivljenik bio nevino osuđen.

Naprotiv, činjenica što do odustanka dolazi na osnovi sporazuma s okrivljenikom, koji u pravilu sadržava i sporazum o naknadi koju okrivljeni isplaćuje tužitelju, upućuje na zaključak da okrivljenik priznaje krivnju.

Svakako da su moguće i takve situacije naročito u slučajevima kad je sporazum izričit ili barem njegovo postojanje nije sporno.

Međutim, s pravom se napominje²³ da postojanje sporazuma neće uvijek biti moguće dokazati.

IV/I.1.2. Pravo na naknadu štete u slučaju osude za kazneno djelo u stjecaju

Prema odredbama čl. 476. st. 3. ZKP u slučaju osude za kazneno djelo u stjecaju pravo na naknadu štete može se odnositi i na pojedina kaznena djela glede kojih je udovoljeno uvjetima na priznanje naknade.

Dakle, kad je osuđenik jednom radnjom počinio više kaznenih djela ili je s više radnji učinio više kaznenih djela, a istovremeno je osuđen za sva ta djela (idealni odnosno realni stjecaj) postojanje pretpostavki za naknadu štete za pojedina kaznena djela posebno se ocjenjuje. Osuđenik može ostvarivati pravo na naknadu štete za sva ili za pojedina kaznena djela ovisno o tome za koja su kaznena djela ispunjene sve one zakonom predviđene pretpostavke za postojanje prava na naknadu.

²¹ Pavišić, op. cit. str. 718.

²² J. Crnić, op. cit. str. 2.

²³ Pavišić, op. cit. str. 715.

IV/I.2. Pravo na rehabilitaciju i naknadu štete zbog neosnovanog uhićenja

Slučajevi u kojima postoji pravo na naknadu štete zbog neosnovanog uhićenja utvrđeni su u čl. 480. ZKP.²⁴

Takvo pravo imaju osobe koje su nezakonito ili neosnovano lišene slobode ili nezakonito uhićene,²⁵ što je sve u nazivu glave XXX. ZKP obuhvaćeno pojmom neutemeljenog uhićenja.

Treba, dakle, razlikovati nezakonito od neosnovanog lišenja slobode.

Zakonitost lišenja slobode prosuđuje se s obzirom na postojanje ili nepostojanje zakonskih pretpostavki za određivanje pritvora, u vrijeme kada se pritvor određuje.

Osnovanost lišenja slobode ocjenjuje se s obzirom na krajnji ishod postupka, bez obzira na okolnost da je u vrijeme njegova određivanja to moglo biti zakonito.²⁶

Slučajevi koje Zakon o kaznenom postupku kvalificira kao neosnovano uhićenje odnosno pretpostavke koje se još nazivaju i pozitivnim pretpostavkama, temeljem kojih pripada pravo na naknadu štete su sljedeći:

1. pravo na naknadu štete pripada osobi koja je bila u pritvoru a nije došlo do pokretanja kaznenog postupka ili je postupak obustavljen pravomoćnim rješenjem, ili je pravomoćnom presudom oslobođena optužbe ili je optužba odbijena.

²⁴ Članak 480. ZKP u cijelosti glasi:

"(1) Pravo na naknadu štete pripada i osobi:

1) koja je bila u pritvoru, a nije došlo do pokretanja kaznenog postupka, ili je postupak obustavljen pravomoćnim rješenjem, ili je pravomoćnom presudom oslobođena optužbe, ili je optužba odbijena,

2) koja je izdržala kaznu oduzimanja slobode, a u povodu izvanrednog pravnog lijeka izrečena joj je kazna oduzimanja slobode u kraćem trajanju od kazne koju je izdržala, ili je izrečena kaznena sankcija koja se ne sastoji u oduzimanju slobode, ili je proglašena krivom a oslobođena od kazne,

3) koja je zbog pogreške ili protuzakonitog rada državnog tijela neosnovano uhićena ili pritvorena, ili je zadržana preko zakonskog roka ili je preko tog roka bila u pritvoru ili u ustanovi za izdržavanje kazne,

4) koja je u pritvoru provela dulje vrijeme nego što traje kazna zatvora na koju je osuđena.

(2) Osobi koja je prema članku 95. ovoga Zakona uhićena bez zakonske osnove pripada pravo na naknadu štete ako protiv nje nije određen pritvor niti joj vrijeme za koje je bila uhićena nije uračunato u izrečenu kaznu za kazneno djelo ili za prekršaj.

(3) Naknada štete ne pripada osobi koja je svojim nedopuštenim postupcima prouzročila uhićenje. U slučajevima iz točke 1. stavka 1. ovog članka isključeno je pravo na naknadu štete i ako su postojale okolnosti iz članka 95. ovoga Zakona.

(4) U postupku za naknadu štete u slučajevima iz stavka 1. i 2. ovog članka na odgovarajući će se način primjenjivati odredbe ove glave"

²⁵ Pavišić, op. cit. str. 721.

²⁶ Pavišić, op. cit. str. 721.

U ovom slučaju radi se o neosnovanom pritvoru, (nije dakle, odlučno da li je pritvor bio zakonit ili nezakonit kada je određen već je odlučan ishod postupka), a neosnovani pritvor postoji.

- ako je osoba pritvorena a nije došlo do pokretanja kaznenog postupka ili je
- postupak obustavljen pravomoćnim rješenjem ili je donesena oslobađajuća ili odbijajuća.

Sama činjenica ishoda postupka na jedan od navedenih načina znači da nije bilo mjesta uhićenju odnosno pritvoru, i da je on bio neosnovan, što daje pravo na naknadu štete.

Prema odluci Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Rev 3083/1990 od 12.VI.1991. (objavljena u Izboru odluka 93, sent 130) "Republika Hrvatska odgovara za svu štetu materijalnu i nematerijalnu uzrokovanu boravkom u pritvoru kada je krivični postupak obustavljen pravomoćnim rješenjem."

Prema odluci Vrhovnog suda Hrvatske, Kž 5155/72 od 4.VI.1974. "po izričitoj odredbi člana 505. stava 1. točke 1. ZKP pravo na naknadu štete pripada i osobi koja je bila u pritvoru, a pravomoćno je presudom djelomično oslobođena od optužbe, a djelomično je optužba odbijena. Prema tome, lišavanje slobode takve osobe ima se smatrati neosnovanim, sve da je i bilo utemeljeno na zakonu, ako se kasnije, kao i u ovom slučaju, zbog oslobađajuće presude pokazalo kao neosnovano.

Odlučan je dakle konačan rezultat krivičnog postupka, a to znači da svaka osoba protiv koje je redovni krivični postupak dovršen obustavom, ili kao u ovoj stvari, oslobađajućom, odnosno odbijajućom presudom, ima po pravilu pravo na naknadu štete bez obzira na to da li su u vrijeme postupka postojali zakonski uvjeti za preventivno lišenje slobode."

2. Pravo na naknadu štete pripada osobi koja je izdržala kaznu oduzimanja slobode, a u povodu izvanrednog pravnog lijeka izrečena joj je:

- kazna oduzimanja slobode u kraćem trajanju od kazne koju je izdržavala,
- ili je izrečena kaznena sankcija koja se ne sastoji u oduzimanju slobode,
- ili je proglašena krivom a oslobođena od kazne.

3. Pravo na naknadu štete pripada nadalje osobi koja je zbog pogrešne ili protuzakonitog rada državnog tijela neosnovano uhićena ili pritvorena ili je zadržana preko zakonskog roka ili je preko tog roka bila u pritvoru ili u ustanovi za izdržavanje kazne.

Pretpostavke koje moraju biti ispunjene da bi se moglo ostvarivati naknada štete po ovoj odredbi su, dakle, sljedeće:

- pogreška ili nezakoniti rad državnog tijela.
- nezakonito uhićenje ili pritvor, dakle za koje nisu bili ispunjeni zakonom predviđene pretpostavke, ili je
- osoba zadržana preko zakonskog roka ili je preko tog roka bila u pritvoru ili ustanovi za izdržavanje kazne.

Budući da je jedna od pretpostavki za ostvarivanje prava na naknadu štete po ovoj odredbi nezakoniti rad odnosno pogreška državnog tijela u pojedinim situacijama može se postaviti pitanje da li odgovornost za štetu i pravo na naknadu štete treba raspraviti po odredbama Glave XXX. ZKP ili po odredbama posebnih propisa o odgovornosti države ili drugih osoba za nepravilan i nezakoniti rad njihovih tijela.

Smatramo da u situaciji kad, osim pogreške ili nezakonitog rada državnog tijela postoje i ostale pretpostavke za naknadu štete po toj odredbi, nedvojbeno ima osnova za ostvarivanje prava na naknadu po odredbama Glave XXX: ZKP.

Time nije, međutim, isključena mogućnost oštećene osobe da ostvaruje pravo na naknadu i po posebnim propisima (zbog nezakonitog i nepravilnog rada tijela).

Po citiranim odredbama Zakona o kaznenom postupku nije odlučno o kojem se državnom tijelu radi, a pasivno je uvijek legitimirana Republika Hrvatska.

4. pravo na naknadu štete pripada i osobi koja je u pritvoru provela dulje vrijeme nego što traje kazna zatvora na koju je osuđena.
5. pravo na naknadu štete pripada i osobi koja je prema članku 95. ZKP uhićena bez zakonske osnove ako protiv nje nije određen pritvor niti joj vrijeme za koje je bila uhićena nije uračunato u izrečenu kaznu za kazneno djelo ili za prekršaj (čl. 480. st. 2.).

Oštećena osoba u ovom slučaju ima pravo na naknadu štete za vrijeme koje je provela u pritvoru ili na izdržavanju kazne koje po svojem trajanju prelazi vremenske granice izrečene kazne.²⁷

IV / I. 2. 1. I s k l j u č e n j e o d g o v o r n o s t i

Zakonom o kaznenom postupku, i u slučajevima prava na naknadu štete neosnovano uhićenim osobama predviđeni su osnovi isključenja odgovornosti za štetu, iako su, inače, ispunjene tzv. pozitivne pretpostavke za ostvarivanje prava na naknadu štete.

Pretpostavke, koje teorija kaznenog procesnog prava najčešće naziva negativnom pretpostavkom koje moraju biti ispunjene da bi se otklonila odgovornost države, navedene su u čl. 480. ZKP.

²⁷ Pavišić, op. cit. str. 721.

Prema tim odredbama naknada štete ne pripada:

a) osobi koja je svojim nedopuštenim postupcima prouzročila uhićenje.

Osnov isključenja odgovornosti u ovom je slučaju postupanje samog oštećenog.

Što se smatra nedopuštenim postupkom u smislu ove dosta široke, zakonske formulacije, morat će se ocjenjivati u svakom konkretnom slučaju.

Pod nedopuštenim postupanjem smatraju se tako²⁸ postupci kojima se tijela koja vode kazneni postupak dovode u zabludu onemogućava vođenje postupka, npr. poništavanje dokaza, bijeg i sl.

Okolnost što se okrivljenik nije žalio protiv rješenja o pritvoru ne bi isključivala pravo na naknadu štete jer je sud po službenoj dužnosti dužan voditi računa o zakonitosti i trajanju pritvora.

O tome se izjašnjavala i sudska praksa, pa tako i odluka Vrhovnog suda Hrvatske, Rev 1408/81 od 12.XII.1981 (objavljena u PSP 20/68) koju smo citirali u toč. IV/I.1.1.

Prema odluci Vrhovnog suda Republike Hrvatske broj Rev 2135/90 od 6.II.1991. (objavljena u Izboru odluka 1993, sent. 130) "Okolnost da je oštećeni priznao djelo za koje je bio osumnjičen ali da to nije bio razlog za određivanje pritvora nije od utjecaja na njegova prava na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode, kad je optužba odbijena."

Odlukom Vrhovnog suda Republike Hrvatske broj Rev 3022/90 od 23.V.1991. izraženo je stajalište da "ne pripada pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode osobi protiv koje je odbijena optužba ali je kao učiniocu krivičnog djela izrečena mjera sigurnosti obveznog psihijatrijskog liječenja na slobodi."

U ukidnom rješenju Županijskog suda u Zagrebu, Gž 9715/98 od 21.III.2000. u razlozima je između ostalog navedeno:

"Prema odredbi čl. 545. st. 3. ZKP naknada štete ne pripada osobi koja je svojim nedopuštenim postupcima uzrokovala lišenje slobode. Tuženica osporava tužbeni zahtjev pozivajući se na ovu odredbu.

Prvostupanjski sud smatra utvrđenim da je tužiteljici u krivičnom postupku određen pritvor jer sud nije mogao osigurati njenu prisutnost na glavnoj raspravi, niti utvrditi njeno boravište.

Međutim, iz okolnosti da je pritvor određen zbog navedenih razloga ne proizlazi bezuvjetno da je u takvom slučaju lišenje slobode uzrokovano nedopuštenim postupcima tužiteljice.

²⁸ Pavišić, op. cit. str. 721.

Također prvostupanjski sud utvrđuje uvidom u spis da se tužiteljica nije odazivala pozivima suda, odnosno, ista je izbjegavala, mijenjala boravište, te je radi toga za njom izdana i tjeralica.

Međutim, prvostupanjski sud ne iznosi iz kojih činjenica utvrđenih uvidom u navedeni krivični spis proizlazi da je tužiteljica izbjegavala primiti pozive i mijenjala boravište. "

Iz svega izloženog slijedi da neosnovano uhićenje ne smije biti posljedica nezakonitog postupanja oštećenika.

Postupanje oštećenog kao osnov isključenja odgovornosti, i u ovom slučaju, nesumnjivo ima za cilj spriječiti da takvi postupci okrivljeniku omoguće postizavanje koristi ostvarivanjem naknade štete.

Međutim, odredbama čl. 480. st. 3. ZKP ne zahtijeva se namjera u postupanju, kako to predviđa odredbu čl. 476. st. 2. za isključenje odgovornosti u slučaju neopravdane osude.

Nadalje, u čl. 480. st. 3. ZKP nema niti odredbe kojom se pravo na naknadu štete, ne bi isključivalo ako je okrivljenik bio prisiljen na takvo postupanje, kao što to predviđa čl. 476. st. 2. za neopravdano osuđene osobe.

Čini nam se ipak da u slučaju kad je oštećeni postupao pod prisilom ne bi bio ostvaren osnov isključenja prava na naknadu štete u smislu odredaba čl. 480. st. 3. ZKP.

b) Pravo na naknadu štete isključeno je i u slučajevima iz točke 1. stavka 1. članka 480. ako su postojale okolnosti iz čl. 95. ZKP.

IV/I.3. Postupak ostvarivanja prava na naknadu štete

Odredbe o postupku za ostvarivanje prava na naknadu štete sadržane su u čl. 477. i čl. 478. ZKP.

Taj postupak ima dva stadija:

- stadij sporazumijevanja kod nadležnog ministarstva,
- postupak po tužbi pred sudom.

Prije podnošenja tužbe sudu, oštećenik je dužan prema izričitim odredbama čl. 477. st. 2. ZKP, obratiti se sa svojim zahtjevom za naknadu štete Ministarstvu pravosuđa, radi postignuća nagodbe o postojanju štete te vrsti i visini naknade.

Daljnje odredbe o postupku pred nadležnim ministarstvom sadrži čl. 478. ZKP.²⁹

Iz navedenih odredaba proizlazi da je prije pokretanja sudskog postupka predviđen prethodni postupak obraćanja oštećenika nadležnom ministarstvu radi postignuća nagodbe.

Nesumnjivi je cilj predviđenog prethodnog postupka, što se u citiranim odredbama izrijekom i naglašava, nagodbom odnosno sporazumom riješiti pitanje naknade štete.

Ako u prethodnom postupku kod nadležnog ministarstva ne bude postignuta nagodba, odnosno ako zahtjev oštećene osobe ne bude prihvaćen ili o njemu ne bude odlučeno u roku od tri mjeseca od podnošenja zahtjeva, oštećeni se može obratiti sudu.

Prema odluci Vrhovnog suda, Gzz 18/90 od 5.XII.1990.g. (objavljena u PSP 50/101) "oštećenik (osoba neosnovano lišena slobode) koji se u prethodnom postupku obratio organu uprave radi sporazumijevanja u vezi s naknadom štete, a nije postigao sporazum može u parnici zahtijevati i naknadu onih oblika štete (primjerice pravičnu novčanu naknadu za pretrpljeni strah) koje nije zahtijevao u postupku sporazumijevanja (čl. 542. Zakona o krivičnom postupku).

Prema odluci Vrhovnog suda, Rev 1798/81 od 25.XI.1981.g. (objavljenoj u PSP 20/67) "ako stranke ne postignu sporazum i oštećenik zatraži sudsku zaštitu, on nije ograničen visinom zahtjeva postavljenog upravnom tijelu jer pregovori što prethode sklapanju ugovora (a takva je pravna priroda postupka koji se pred organom uprave vodi o zahtjevu osobe neopravdano lišene slobode) ne obvezuje stranke."

Tužba za naknadu štete podnosi se protiv Republike Hrvatske.

To je izričito predviđeno odredbama čl. 478. st. 3. ZKP.

Time je zakonom riješeno pitanje osobe odgovorne za naknadu štete kao i pasivno legitimirane osobe u parnici za naknadu štete.

Za suđenje po tužbi za naknadu štete nadležan je u prvom stupnju općinski sud (čl. 16. st. 1. toč. 2.k/ Zakona o sudovima), a mjesna nadležnost određuje se prema odredbama Zakona o parničnom postupku ("Narodne novine", broj 53/91, 91/92, 112/99).

Naravno da stranke mogu postići nagodbu i nakon isteka predviđenih rokova kao i za vrijeme sudskog postupka.

Isto tako nagodbu mogu postići i samo o dijelu zahtjeva što ne sprječava oštećenika da glede ostatka zahtjeva pravo na naknadu ostvaruje u sudskom postupku.

²⁹ Članak 478. ZKP u cijelosti glasi:

(1) *Ako zahtjev za naknadu štete ne bude prihvaćen ili o njemu ne bude odlučeno u roku od tri mjeseca od podnošenja zahtjeva, oštećenik može kod nadležnog suda podnijeti tužbu za naknadu štete. Ako je postignuta nagodba samo o dijelu zahtjeva, oštećenik može tužbu podnijeti glede ostatka zahtjeva.*

(2) *Dok traje postupak iz stavka 1. ovog članka, ne teče zastara predviđena u članku 481. stavku 1. ovoga Zakona.*

(3) *Tužba za naknadu štete podnosi se protiv Republike Hrvatske.*

Oštećeni koji nije postigao sporazum mogao bi u parnici zahtijevati naknadu i onih oblika štete koje nije zahtijevao u postupku sporazumijevanja.

O tome se izjašnjavala i sudska praksa kako to proizlazi iz već citiranih odluka.

U svezi s postupkom ostvarivanja prava na naknadu štete postavlja se pitanje da li je prethodno obraćanje oštećenika nadležnom ministarstvu procesna pretpostavka za podnošenje tužbe, odnosno da li će u slučaju kad je oštećeni podnio tužbu sudu, a da se prethodno nije sa svojim zahtjevom obratio nadležnom ministarstvu, sud odbaciti tužbu.

Mišljenja o tome nisu jedinstvena.

Autori koji se bave tim pitanjem smatraju da oštećenik nije ovlašten podnijeti tužbu sudu prije nego što se sa svojim zahtjevom obratio nadležnom ministarstvu i pokušao se izvansudskim putem, sporazumjeti o postojanju štete te vrsti i visini naknade.³⁰

Međutim, navodimo odluku Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Rev 1005/97 od 10.VII.1997. (objavljena u Izboru odluka 1/98, sent. 191) koji je, u primjeni čl. 50. Zakona o službi u oružanim snagama ("Narodne novine", broj 23/95, 33/95) koji također sadrži odredbe o obvezi prethodnog obraćanja nadležnom tijelu prije podnošenja tužbe za naknadu štete protiv Republike Hrvatske, zauzeo drukčije stajalište.

Prema toj odluci: "Podnošenje odštetnog zahtjeva izvan spora Državnom pravobraniteljstvu Republike Hrvatske nije pozitivno procesna pretpostavka pa nema mjesta odbacivanju tužbe ako je tužitelj propustio podnijeti taj zahtjev."

U obrazloženju je između ostalog navedeno: "Prema odredbi čl. 50. Zakona o službi u oružanim snagama Republike Hrvatske ("Narodne novine", br. 23/95 i 33/95), o zahtjevu oštećenika da mu Republika Hrvatska nadoknadi štetu (počinjenu po vojnoj osobi u svezi s obavljanjem vojne službe), odlučuje nadležni sud (st. 1.). Prema st. 2. navedene zakonske odredbe, prije nego što protiv Republike Hrvatske podnese tužbu, oštećenik je obavezan podnijeti odštetni zahtjev izvan spora Državnom pravobraniteljstvu Republike Hrvatske, a ako odštetni zahtjev ne bude usvojen u cijelosti ili se o njemu ne donese odluka u roku tri mjeseca od njegova podnošenja, oštećenik može podnijeti tužbu nadležnom sudu. Nije sporno da tužitelj prije pokretanja ovog spora nije podnio zahtjev nadležnom državnom pravobraniteljstvu pa drugostupanjski sud na temelju toga nalazi da ne postoje procesne pretpostavke za pokretanje spora zbog čega je ukinuo prvostupanjsku presudu kojom je bilo udovoljeno tužbenom zahtjevu te odbacio tužbu. Vrhovni sud nalazi da nije bilo mjesta odbacivanju tužbe u ovom predmetu. To stoga jer, prema pravnom shvaćanju Vrhovnog suda, odredbu čl. 50. Zakona o službi u oružanim snagama Republike Hrvatske treba tumačiti ne kao procesnu pretpostavku za pokretanje parnice, već kao zakonom predviđeni način rješavanja spora bez intervencije suda pri čemu propust oštećenika da se obrati nadležnom pravobraniteljstvu može imati nekih drugih odraza u postupku, npr. u pitanju prava tužitelja na nadoknadu parničnog troška, ako tuženik prizna tužbeni zahtjev (čl. 157. ZPP)."

Smatramo da bi isto tumačenje trebalo prihvatiti i u primjeni čl. 477. ZKP.

³⁰ Pavišić, op. cit. str. 718. i 719.
I. Crnić, op. cit. str. 140
J. Crnić, op. cit. str. 13

IV/I.4. Zastara

Prema odredbama čl. 477. st. 1. ZKP pravo na naknadu štete zastarijeva za tri godine:

- od dana pravomoćnosti presude kojom je optuženik oslobođen optužbe ili kojom je optužba odbijena,
- od dana pravomoćnosti prvostupanjskog rješenja kojim je postupak obustavljen,
- od dana kada je primljena odluka višeg suda ako je u povodu žalbe rješavao viši sud.

Radi se o objektivnom zastarnom roku.

Prema odredbama čl. 478. st. 2. ZKP dok traje postupak iz čl. 378. st. 1. ne teče zastara predviđena odredbama čl. 477. st. 1. ZKP.

Navedenim odredbama Zakona o kaznenom postupku posebno je uređeno pitanje zastare.

Određen je:

- rok u kojem zastarijeva potraživanje,
- početak tijeka zastare,
- zastoj zastarijevanja dok traje postupak iz čl. 478. st. 1. ZKP.

Za ostala pitanja koja se mogu pojaviti u svezi sa zastarom (npr. prekid zastare) primjenjuju se opća pravila o zastari predviđena Zakonom o obveznim odnosima.

Prema odluci Vrhovnog suda Hrvatske, VSH, broj Kr 1009/67 od 8.IX.1967.g. "tok zastarjelosti se ne prekida time što je oštećeni pokrenuo parnicu protiv lica koje smatra krivim za pokretanje krivičnog postupka, u kojem je izrečena oslobađajuća presuda."

U predviđenom zastarnom roku mora se podnijeti kako zahtjev nadležnom ministarstvu tako i tužba sudu.

IV/I.5. Prava nasljednika

Osoba neopravdano osuđena ili neosnovano uhićena, kao oštećenik ima pravo na punu naknadu kako s naslova materijalne štete tako i s naslova nematerijalne štete (o tome više u toč. IV/I.6.3.).

Međutim, nasljednici, u slučaju njezine smrti, ne nasljeđuju sva prava na naknadu štete koja su pripadala oštećenoj osobi.

Zakon o kaznenom postupku sadrži u članku 479.³¹ posebne odredbe o pravu nasljednika oštećene osobe na nasljeđivanje prava na naknadu štete.

Tko se smatra nasljednikom, zakonskim ili oporučnim kao i u kojem omjeru nasljeđuje, određuje se prema odredbama važećeg Zakona o nasljeđivanju.

Nasljednici moraju dokazati svoje svojstvo nasljednika, a u slučaju spora svojstvo nasljednika dokazuje se pravomoćnim rješenjem o nasljeđivanju.

Zakon ne propisuje rokove u kojima bi nasljednici trebali odnosno mogli nastaviti ili pokrenuti postupak. Za nasljednike vrijede, dakle, isti rokovi koji bi vrijedili za oštećenika da je živ³².

To su rokovi iz čl. 477. st. 1. i čl. 478. st. 1. ZKP.

Ovo pravo na nasljeđivanje pripada svakoj od osoba koje se u konkretnom slučaju pojavljuju kao nasljednici.

Svaka od tih osoba ima pravo podnijeti zahtjev samostalno i neovisno od ostalih ovlaštenih osoba pri čemu nije potrebna njihova suglasnost.

Zahtjev može podnijeti i više nasljednika kao i svi nasljednici zajedno.³³

Kad govorimo o nasljeđivanju prava na naknadu ove štete treba razlikovati materijalnu od nematerijalne štete.

a) Materijalna šteta

Prema odredbama čl. 479. st. 1. nasljednici nasljeđuju samo pravo oštećene osobe na materijalnu (imovinsku) štetu.

Pri tome:

- ako je oštećena osoba već podnijela zahtjev za naknadu materijalne štete nasljednici mogu nastaviti postupak samo u granicama već postavljenog zahtjeva za naknadu materijalne štete.

Smatra se³⁴ da iz navedenih odredaba proizlazi kako nasljednici ne bi mogli povisivati zahtjev niti zahtijevati naknadu po osnovama po kojima zahtjev nije postavio oštećeni.

³¹ Članak 479. u cijelosti glasi:

"(1) Nasljednici nasljeđuju samo pravo oštećene osobe na naknadu imovinske štete. Ako je oštećenik već stavio zahtjev, nasljednici mogu nastaviti postupak samo u granicama već postavljenog zahtjeva za naknadu imovinske štete.

(2) Nasljednici oštećene osobe mogu nakon njezine smrti nastaviti postupak za naknadu štete, odnosno pokrenuti postupak ako je oštećena osoba umrla prije proteka roka zastare i nije se odrekla zahtjeva."

³² Pavišić, op. cit. str. 720.

³³ I. Crnić, op. cit. str. 8.

³⁴ Pavišić, op. cit. str. 720.

I. Crnić, op. cit. str. 8.

Postupak, naravno, ne moraju nastaviti zahtjev bi mogli smanjiti, povući tužbu kao i odreći se zahtjeva.

- nasljednici oštećene osobe mogu poslije njegove smrti nastaviti postupak za naknadu štete odnosno pokrenuti postupak ako je oštećena osoba umrla prije proteka roka zastare i nije se odrekla zahtjeva.

Postavlja se pitanje da li je trebalo ograničavati prava nasljednika koji nastavljaju postupak na granice postavljenog tužbenog zahtjeva.

U praksi bi se moglo postaviti kao sporno i tumačenje "granica postavljenog zahtjeva".

Tijekom postupka, rezultati provedenih dokaza (npr. vještačenja) mogu pokazati da je stvarna šteta veća od iznosa koji je oštećeni zahtijevao s određenog osnova (npr. izgubljene zarade).

Nadalje, s obzirom da oštećeni naknadu štete može zahtijevati u obliku rente, činilo se korisnim citirati stajalište koje je zauzeo Vrhovni sud Republike Hrvatske (sjednica II/91. Građanskoprivrednog odjela od 11.XI.1991., objavljeno u PSP 52/91) u primjeni čl. 197. st. 2. ZOO koji se odnosi na nasljeđivanje iznosa naknade materijalne štete, a koji glasi: "Članak 197. stavak 2. Zakona o obveznim odnosima ne sprečava nasljeđivanje iznosa naknade materijalne štete zbog smrti bliske osobe ili zbog ozljede tijela ili narušenja zdravlja koji su dospjeli do dana oštećenikove smrti."

U obrazloženju je između ostalog navedeno: "U praksi Vrhovnog suda Republike Hrvatske kao sporno postavljeno je pitanje primjene čl. 197. st. 2. Zakona o obveznim odnosima koji se primjenjuje kao republički na temelju čl. 1. Zakona o preuzimanju Zakona o obveznim odnosima ("Narodne novine", broj 53/91, dalje ZOO). Spor se pojavio u slučaju kad oštećenik traži isplatu rente, kao oblika naknade materijalne štete (npr. zbog izgubljenog uzdržavanja ili izgubljene zarade) pa tijekom parnice umre.

Opredjeljujući se za stajalište izneseno u sentenci imalo se na umu:

Nije sporno da je pravo na naknadu štete u obliku novčane rente zbog smrti bliske osobe ili zbog povrede tijela ili narušenja zdravlja osobno pravo, koje se – kao pravo – ne može prenijeti drugoj osobi (st. 1. čl. 197. ZOO). Oštećenik podnošenjem tužbe ili izvansudskog zahtjeva može od odgovorne osobe zahtijevati naknadu u obliku novčane rente ili njezino povećanje ako se znatnije promijene okolnosti koje je sud imao na umu pri donošenju prijašnje odluke (čl. 196. ZOO). Podnošenjem tužbe ili izvansudskog zahtjeva za naknadu štete u obliku novčane rente oštećenik manifestira svoje osobno pravo. U pravilu između podnošenja tužbe ili izvansudskog zahtjeva do dana pravomoćnosti presude ili do dana prihvatanja zahtjeva od strane odgovorne osobe izvan suda protekne izvjesno vrijeme. Kroz to vrijeme dospijevaju pojedini iznosi naknade koji po redovitom tijeku stvari ulaze u oštećenikovu imovinu, naravno pod pretpostavkom da je zahtjev osnova u pogledu pravnog osnova i pogledu visine. Ako oštećenik tijekom parnice, u kojoj je takav njegov zahtjev osporen, umre, tada doista ne postoji ni pismeni sporazum ni pravomoćna sudska odluka u pogledu dospjelih svota naknade. Međutim, dospjele svote naknade tada prelaze na

oštećenikove nasljednike, jer ne čine rentu već čine dio ostavinske imovine. Zato se na nasljednike ne odnosi članak 197. stavak 2. ZOO.

Isto bi trebalo vrijediti i za izvansudski zahtjev što ga podnese oštećenik."

Za nasljednike koji nakon smrti oštećene osobe, pokreću postupak nema ograničenja koja bi se odnosila na tužbeni zahtjev.

b) Nematerijalna šteta

S obzirom da odredbe čl. 479. st. 1. govore o nasljeđivanju samo prava na materijalnu štetu suglasni smo s, inače, jedinstvenim stajalištem da nasljednici ne nasljeđuju pravo oštećene osobe na naknadu nematerijalne štete.

To stajalište koje se i inače primjenjuje, kad se radi o nematerijalnoj šteti, obrazlaže se time da je ta šteta vezana uz osobu oštećenika zbog čega opći propisi predviđaju posebna pravila za nasljeđivanje prava na naknadu te štete.

Prema odredbama čl. 204. ZOO potraživanje naknade nematerijalne štete prelazi na nasljednike samo ako je priznato pravomoćnom odlukom ili pismenim sporazumom!

Smatramo da se citirani opći propis primjenjuje i u situaciji, kad se radi o nasljeđivanju prava na naknadu nematerijalne štete oštećene osobe zbog neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja.

Kod toga treba uzeti u obzir i stajališta sudske prakse u primjeni čl. 204. ZOO.

Ovdje smatramo potrebnim istaći da Zakon o kaznenom postupku predviđa slučaj kad pravo oštećenog na naknadu nematerijalne štete prelazi na određene osobe.

Odredbama čl. 481. ZKP predviđeno je, naime, pravo osobe koja je "neopravdano osuđena" ili joj je "neosnovano oduzeta sloboda" na javno priopćenje kao oblik nenovčane satisfakcije zbog povrede ugleda.

Nakon smrti osuđene osobe pravo na podnošenje zahtjeva za objavljivanjem priopćenja ne prelazi na nasljednike već pripada određenom krugu osoba: njezinom bračnom drugu ili izvanbračnom drugu, djeci, roditeljima, braći i sestrama.

S obzirom da je nenovčana (moralna) satisfakcija zbog povrede ugleda, objavljivanjem priopćenja, ustvari, jedan od oblika naknade nematerijalne štete ova je odredba, za razliku od pravila izraženog u čl. 479. st. 1. (da nasljednici nasljeđuju samo pravo na materijalnu štetu) predviđela da prelazi i pravo na naknadu nematerijalne štete ali samo na određen krug osoba neovisno o tome da li su utvrđene nasljednicima.

Svojstvo nasljednika nije, dakle, pretpostavka za ostvarivanje prava na ovaj oblik satisfakcije, što može imati za posljedicu da to pravo neće imati neki od nasljednika ili svi nasljednici, a pripadat će osobi koja nije nasljednik.

IV/I.6. Primjena općih pretpostavki odgovornosti za štetu

Uvodno smo istakli da je odgovornost države za štetu osobi neopravdano osuđenoj i neosnovano uhićenoj poseban slučaj građanskopravne izvanugovorne (deliktne) odgovornosti, za štetu u kojem obveznopravnom odnosu također nalazimo pretpostavke odgovornosti koje se inače smatraju općim pretpostavkama odgovornosti za štetu i to: subjekte tog odnosa, štetnu radnju, štetu, uzročnu vezu...

O protupravnosti štetne radnje, također, jednoj od općih pretpostavki odgovornosti za štetu, ne govorimo posebno, budući da iz specifičnosti štetne radnje nesumnjivo proizlazi i njezina specifična protupravnost.

Zakonodavac je taj institut odredio kao građanskopravnu odgovornost za štetu neovisno o tome što ga je regulirao u okviru kaznenog i prekršajnog prava.

Iz toga slijedi i građanskopravna zaštita u ostvarivanju prava oštećenih osoba, pa nam se činilo potrebnim u cjelovitom prikazu tog odnosa odgovornosti za štetu naglasiti i njegove građanskopravne elemente.

Uzimajući u obzir sve što je do sada navedeno, u nastavku izlaganja razmatrat ćemo navedene pretpostavke odgovornosti za štetu.

IV/I.6.1. Subjekti odnosa odgovornosti za štetu

Postojanje subjekata obveznog odnosa odgovornosti za štetu prva je opća pretpostavka postojanja te odgovornosti, kako po općim pravilima tako i u ovom slučaju.

To su:

- a) oštećeni i
- b) odgovorna osoba.

ad.a) Odredbama čl. 476. ZKP određene su osobe koje imaju pravo na naknadu štete u slučaju neopravdane osude.

Određujući osobu koja ima pravo na naknadu štete u slučaju neopravdane osude te odredbe određuju ujedno oštećenu osobu.

Oštećenu osobu u slučaju neosnovanog uhićenja odredio je čl. 480. ZKP

Oštećenik koji može ostvarivati pravo na naknadu štete po odredbama Glave XXX. ZKP, isključivo je osoba koja je pretrpjela štetu neopravdanom osudom, odnosno neutemeljenim uhićenjem, dakle neopravdano osuđena ili neosnovano uhićena osoba.

Šteta koju bi stranke ili druge osobe, koje učestvuju u postupku, pretrpjele po drugim osnovama, npr. nezakonitim ili nepravilnim radom suda ili drugih službenih osoba, a koja šteta, također, može biti osnov za priznavanje naknade, ne naknađuje se po odredbama Glave XXX. ZKP.

Druge osobe ne mogu se, dakle, pojaviti kao oštećeni u tom postupku.

ad.b) Osoba koja je odgovorna za štetu i dužna naknaditi štetu određena je čl. 478. st. 3. ZKP i to je Republika Hrvatska.

Tom je odredbom predviđeno da se "tužba za naknadu štete podnosi protiv Republike Hrvatske".

Takvom formulacijom, kao što je već naprijed istaknuto, Zakon o kaznenom postupku odredio je Republiku Hrvatsku kao pasivno legitimiranu osobu u parnici za naknadu štete.

Iako u primjeni i tumačenju navedene odredbe nema dvojbi o Republici Hrvatskoj kao odgovornoj osobi za naknadu štete postavlja se pitanje o kojemu se sustavu odgovornosti odnosno o kojoj se vrsti odgovornosti radi.

Moguće su različite vrste sustava odgovornosti države za štetu, a kao osnovne mogućnosti izdvajaju se:³⁵

- primarna i neposredna odgovornost države (ili drugih javnopravnih tijela)
- primarna i neposredna odgovornost službene osobe koja je počinila štetu, a država se javlja samo kao jamac u slučaju da službena osoba ne može naknaditi štetu,
- usporedna odgovornost i države i službene osobe.

Javljaju se i kombinacije tih triju osnovnih mogućnosti.

U svezi s izloženim, a uzimajući u obzir da je člankom 478. st. 3. ZKP izričito navedeno da se "tužba za naknadu štete podnosi protiv Republike Hrvatske" suglasni smo s mišljenjima³⁶ da je time predviđena primarna i neposredna odgovornost države za štetu uzrokovanu neopravdanom osudom ili neosnovanim uhićenjem.

Primarna odgovornost Republike Hrvatske određena je neovisno o tome koja je bila razina djelovanja (Republika, županija, općina i dr.) kojim je uzrokovana šteta.³⁷

Što se tiče vrste odgovornosti čini nam se da, usprkos specifičnosti, koje mogu značiti i iznimku (čl. 480. st. 4. ZKP), odgovornost države u ovom slučaju treba smatrati, u osnovi, objektivnom odgovornošću.

To stoga, jer odgovornost proizlazi iz same činjenice neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja pri čemu nije odlučno da li je to posljedica nečije krivnje (pri tome se ne misli na ponašanje samog oštećenog koje dovodi do isključenja odgovornosti za naknadu štete).

³⁵ Borković, op. cit. str. 119

³⁶ I. Crnić, op. cit. str. 140.

³⁷ Borković, op. cit. str. 125.

I. Crnić, op. cit. str. 128.

S obzirom na odredbe čl. 478. st. 3. ZKP da se tužba podnosi protiv Republike Hrvatske postavlja se pitanje da li pasivno legitimirana strana u parnici za naknadu zbog neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja može biti jedino i isključivo Republika Hrvatska, smatrajući da i treće osobe, službene ili neslužbene, svojim postupcima mogu uzrokovati donošenje neopravdane osude ili nezakonito lišenje slobode.

Čini nam se da je u postupku koji se vodi po odredbama Glave XXX. ZKP pasivno legitimirana jedino Republika Hrvatska pa u tom postupku, kao pasivno legitimirane, ne bi mogla biti obuhvaćene druge osobe.

To međutim, ne znači da je odredbama Glave XXX. ZKP isključena svaka odgovornost bilo službenih bilo trećih osoba ako su, po odredbama posebnih zakona ili po općim propisima, ispunjene pretpostavke za njihovu odštetnu odgovornost.

Iako krivnja tih osoba nije odlučna za pitanje odgovornosti Republike Hrvatske prema odredbama Glave XXX. ZKP, ona može dovesti npr. u odnosu na službene osobe do odgovornosti zbog nepravilnog i nezakonitog rada ili do odgovornosti svjedoka, vještaka ili drugih neslužbenih osoba (davanja lažnog iskaza, upotrebe lažne isprave i dr.)

Zahtjev prema tim osobama nesumnjivo bi se mogao postavljati u posebnoj parnici.

Postavlja se, međutim, pitanje da li bi, u situaciji kad su jednom tužbom obuhvaćeni Republika Hrvatska i treća osoba bilo potrebno razdvajanje postupka, kao što neki smatraju. To ne proizlazi nužno iz činjenice da su različite pretpostavke odgovornosti za štetu u odnosu na pojedine tuženike.

Treba još dodati da postojanje odgovornosti ne ovisi o težini djela niti o visini kazne.

IV / I . 6 . 2 . Štetna radnja

Štetna radnja, kao opća pretpostavka odgovornosti za štetu, je ona radnja ili onaj postupak kojim se oštećeniku nanosi šteta.

Kod ove odgovornosti države za štetu, štetnu radnju predstavljaju svi oni slučajevi koje Zakon o kaznenom postupku kvalificira kao neopravdanu osudu (čl. 476. ZKP) ili kao neosnovano ili nezakonito lišenje slobode odnosno uhićenje (čl. 480. ZKP).

IV / I . 6 . 3 . Šteta

Osoba neopravdano osuđena ili neosnovano uhićena ima pravo na priznavanje naknade za svu pretrpljenu štetu, i to kako s naslova materijalne tako i s naslova nematerijalne štete.

U tom smislu izjašnjavala se i sudska praksa pa tako i prema već citiranoj odluci Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Rev 3083/90 od 12.VI.1991. "Republika Hrvatska odgovara za svu štetu materijalnu i nematerijalnu uzrokovanu nezakonitim boravkom u pritvoru kada je krivični postupak obustavljen pravomoćnim rješenjem.

Kao što smo uvodno naveli, Ustav RH je u čl. 25. st. 4. priznao oštećeniku pravo na odštetu i na javnu ispriku. Napominjemo da je javna isprika, također, jedan od oblika naknade štete i to nenovčani oblik naknade nematerijalne štete.

Odredbama Zakona o kaznenom postupku (čl. 481. do 484.) predviđeni su neki posebni oblici rehabilitacije i zaštite oštećenog (objavljivanje priopćenja, poništenje upisa neopravdane osude u kaznenoj evidenciji, utvrđivanje određenih prava u svezi s radnim odnosom i dr.)

U ostalim odredbama Glave XXX. govori se o pravu na naknadu štete bez daljnjih pobližih odredaba o vrsti, oblicima i načinu naknade štete, pa do primjene dolaze opće odredbe o naknadi štete.

Kako su odredbe o izvanugovornoj odgovornosti za štetu ujedno i opće odredbe o odgovornosti za štetu i naknadi štete, do primjene dolaze te odredbe Zakona o obveznim odnosima.

Pojam štete određen je odredbama čl. 155. ZOO koji glasi:

"Šteta je umanjenje nečije imovine (obična šteta) i sprječavanje njezina povećanja (izmakla korist), ali i nanošenje fizičkog ili psihičkog bola ili straha drugima (nematerijalna šteta)."

Po odredbama Glave XXX. Zakona o kaznenom postupku, kao što smo već naveli, može se ostvarivati samo ona šteta koja je prouzročena štetnom radnjom propisanom tim odredbama dakle neopravdanom osudom ili neosnovanim uhićenjem.

Kod neopravdane osude šteta je uvijek posljedica odluke, kod neosnovanog uhićenja ponekad proizlazi iz odluke (čl. 480. st. 1. toč. 1. i 2. ZKP), a ponekad iz postupaka tijela (čl. 480. st. 1. toč. 3. ZKP).

Nadalje, po odredbama ove glave raspravlja se samo o šteti koju pretrpi okrivljeni, kao oštećeni, a ne o šteti koju bi eventualno pretrpile druge osobe.

To je u skladu s određivanjem oštećenog, kao subjekta ovog obveznog pravnog odnosa o čemu je već bilo riječi u toč. IV/I.6.1.

Oblici štete, posebno materijalne štete, mogu biti mnogobrojni i različiti, a u svezi s time i istaknuti zahtjevi za naknadu štete zasnivaju se na različitim osnovama.

U nastavku izlaganja prikazat ćemo oblike u kojima se javljala šteta, načine popravljivanja štete, kao i neka sporna pitanja, uzimajući u obzir i stajališta sudske prakse, odvojeno za materijalnu štetu i za nematerijalnu štetu.

a) Materijalna šteta

Uvodno smo istakli da se materijalna šteta može javiti u različitim oblicima pa su stoga različiti i zahtjevi kojima se zahtijeva naknada za pojedine oblike materijalne štete.

Stajališta koja je zauzimala sudska praksa pokazuju za koje se vrste i oblike štete priznavala naknada.

Zahtjevi koji su se javljali vrlo često, gotovo redovito bili su zahtjevi za naknadu štete u svezi s prestankom radnog odnosa a vezano s time i gubitkom prava s naslova socijalnog osiguranja.

Ovdje treba napomenuti da Zakon o radu ("Narodne novine", broj 38/95), iako ne sadrži odredbe o prestanku radnog odnosa po sili zakona zbog osude na kaznu zatvora određenog trajanja (kao što su to predviđali ranije važeći propisi), daje mogućnost poslodavcu da zbog osude ili zbog uhićenja prekine radni odnos s radnikom.

Prema stajalištu Vrhovnog suda Republike Hrvatske pritvor može biti opravdani razlog za izvanredni otkaz radnog odnosa.

Međutim, u svakom konkretnom slučaju, trebati će cijeniti da li osuda ili npr. pritvor s obzirom na utvrđene okolnosti (duljina trajanja, poremećaji u poslovanju i dr.) imaju značaj otkaznog razloga, što ne mora biti u svakom slučaju (npr. Rev 205/01 od 17.VII.2001.).

Nakon što je prestao radni odnos ne postoji obveza poslodavca da nakon izdržane kazne ili lišenja slobode zasnuje radni odnos, odnosno sklopi ugovor o radu s tom osobom.

Za osobu koja je neopravdano osuđena ili neosnovano uhićena jedna od vrlo teških posljedica, a s time u svezi i jedno od najvažnijih pitanja naknade štete je izgubljeni radni staž te izgubljeno svojstvo osiguranika iz čega proizlaze različite daljnje štetne posljedice za ostvarenje određenih prava.

Upravo zbog značaja opisanih štetnih posljedica za neke od tih posljedica koje se tiču prestanka zaposlenja i gubitka svojstva osiguranika Zakon o kaznenom postupku sadrži posebne odredbe u članku 484.³⁸

³⁸ Članak 484. ZKP u cijelosti glasi:

" (1) Osobi kojoj je zbog neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja prestalo zaposlenje ili svojstvo osiguranika socijalnog osiguranja priznaje se radni staž, odnosno staž osiguranja kao da je bila na radu za vrijeme za koje je zbog neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja staž izgubila. U staž se uračunava i vrijeme nezaposlenosti do kojeg je došlo zbog neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja, a koje nije nastalo krivnjom te osobe.

(2) Pri svakom rješavanju o pravu na koje utječe duljina radnog staža, odnosno staža osiguranja nadležno tijelo ili ustanova uzet će u obzir staž priznat odredbom stavka 1. ovoga članka.

(3) Ako tijelo ili ustanova iz stavka 2. ovoga članka ne uzme u obzir staž priznat odredbom stavka 1. ovoga članka, oštećena osoba može zahtijevati da sud naveden u članku 482. stavku 1. ovoga Zakona utvrdi da je priznavanje tog vremena nastupilo po zakonu. Tužba se podnosi protiv tijela ili ustanove koja osporava priznati staž i protiv Republike Hrvatske.

(4) Na zahtjev tijela ili ustanove kod koje se pravo iz stavka 2. ovoga članka ostvaruje isplatit će se iz sredstava državnog proračuna propisani doprinosi za vrijeme za koje je odredbom stavka 1. ovoga članka staž priznat.

(5) Staž osiguranja priznat odredbom stavka 1. ovoga članka u cijelosti se uračunava u mirovinski staž."

Prema tim odredbama osobi kojoj je zbog neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja prestalo zaposlenje ili svojstvo osiguranika socijalnog osiguranja, priznaje se radni staž i staž osiguranja, kao da je bila na radu za vrijeme za koje je zbog neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja staž izgubila (čl. 481. st. 1.).

U staž se uračunava i vrijeme nezaposlenosti:

- ako je do nezaposlenosti došlo zbog neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja,
- ako nezaposlenost nije nastala krivnjom te osobe (čl. 484. st. 1. ZKP).

Iz navedenih odredaba treba zaključiti da se radni staž i staž osiguranja priznaje po sili zakona. Time se otklanjaju štetne posljedice, odnosno, šteta se popravljna na način da se uspostavlja ono stanje kakvo bi bilo da nije došlo do štetne radnje (neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja) što znači kao da je oštećeni bio na radu odnosno da nije izgubio staž.

Ostvarivanje tako priznatih prava može uslijediti u izvansudskom ili u sudskom postupku.

U izvansudskom postupku osoba koja je zbog neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja izgubila staž ne obraća se, međutim, nadležnom tijelu i ustanovi sa zahtjevom za priznavanje radnog staža ili staža osiguranja.

Naprotiv, to tijelo ili ustanova mora po službenoj dužnosti, uzeti u obzir tako priznati izgubljeni staž kad odlučuje o nekom pravu oštećenog na koje utječe izgubljeni staž.

U slučaju da nadležno tijelo ili ustanova ne uzme u obzir staž priznat u smislu čl. 484. st. 1. ZKP, oštećena osoba može se obratiti sudu.

Postavlja se pitanje da li je oštećeni prije obraćanja sudu dužan koristiti pravne lijekove npr. protiv rješenja donesenog u upravnom postupku.

Neki autori smatraju da oštećeni to nije dužan.

Čini nam se da je takav zaključak ispravan i da na njega upućuje i sadržaj odluke suda koji povodom zahtjeva oštećenog "utvrđuje da je priznavanje tog prava nastupilo po zakonu".

U sudskom parničnom postupku o zahtjevu oštećenog nadležan je za odlučivanje sud koji je u kaznenom postupku odlučivao u prvom stupnju.³⁹

Tužbom oštećeni zahtijeva da sud utvrdi da je priznavanje prava nastupilo po zakonu.

Radi se, dakle, o (deklaratornoj) tužbi na utvrđenje.

Tužba se podnosi protiv tijela ili ustanove koji nisu priznali pravo i protiv Republike Hrvatske.

³⁹ Pavišić, op. cit. str. 725.

Postupak za ostvarivanje prava iz čl. 484. ZKP kako izvansudskim tako i sudskim putem, samostalan je postupak u odnosu na postupak naknade štete predviđen odredbama Glave XXX. Zakona o kaznenom postupku.

Člankom 484. st. 4. predviđeno je da će se, na zahtjev tijela ili ustanove kod koje se ostvaruje pravo, isplatiti iz sredstava državnog proračuna, propisani doprinosi za cijelo razdoblje za koje je priznat staž.

Navedena odredba bila je nužna budući da je uplata doprinosa pretpostavka ostvarivanja prava po osnovu radnog odnosa i po osnovu socijalnog osiguranja.

Te bi doprinose da je osoba radila, u pravilu bio dužan snositi poslodavac kojeg, međutim, ta obveza ne može teretiti, nakon što je prestao radni odnos.

Zahtjev za isplatu doprinosa može prema Republici Hrvatskoj isticati tijelo ili ustanova kod kojih se ostvaruje pravo, dakle, takav zahtjev prema Republici Hrvatskoj nije ovlašten isticati oštećeni.

Posebna je odredba čl. 484. st. 5. o uračunavanju priznatog staža u mirovinski staž u cijelosti.

Citiranim odredbama o priznavanju i uračunavanju staža reparira se značajan dio štetnih posljedica zbog prestanka radnog odnosa.

U praksi se, međutim, postavlja i niz daljnjih zahtjeva po istom osnovu.

Jedan od najčešćih je svakako zahtjev za naknadu štete zbog izgubljene ili umanjene zarade ili izgubljenog prihoda.

Priznavanje naknade za taj oblik štete nije bilo upitno niti u starijoj niti u novijoj sudskoj praksi. Tako npr. odluke VSH, Gž 1195/73 od 29.XII.1973., VSH, Rev 1798/81 od 25.XI.1981. (objavljena u PSP 20/66).

Pri tome su se javljala neka druga pitanja kao sporna, npr: visina izgubljene zarade.

Tako prema odluci VSH, Kr 380/62 od 22.V.1962. neopravdano osuđenoj osobi koja je neposredno prije izdržavanja kazne bila u radnom odnosu priznato je pravo na naknadu štete zbog neprimanja osobnog dohotka u visini u kojoj ga je ostvarivala neposredno prije početka izdržavanja kazne ali nije priznata naknada prema povišenjima do kojih je došlo u vremenu izdržavanja kazne.

Prema odluci VSH, Rev 1798/81 od 25.XI.1981. "od naknade za izgubljenu zaradu osobe neosnovano lišene slobode ne odbijaju se troškovi njezina smještaja, prehrane i odijevanja za vrijeme dok je bila lišena slobode jer osuđene osobe ne plaćaju troškove izvršenja krivičnih sankcija, osim troškova novčane kazne (čl. 6. Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija "Narodne novine", broj 21/74)".

Osim izgubljene zarade u svezi s prestankom radnog odnosa priznavali su se i drugi oblici izgubljene zarade odnosno prihoda.

Tako prema odluci Vrhovnog suda Hrvatske, GŽ 5155/73 od 1.VI.1974. "prigovori tužene na visinu iznosa materijalne štete od propalih usjeva ne stoje jer se od žene tužitelja, koja je nakon njegovog pritvaranja ostala sama s malim djetetom, zaista ne bi moglo zahtijevati da sama vrši dosta teške poljoprivredne radove koje je uglavnom obavljao tužitelj, naročito navodnjavanjem zemljišta."

Naknada štete zahtijevala se i za neiskorištena prava koja bi se inače ostvarivala temeljem radnog odnosa.

Kao primjeri takvih zahtjeva navode se potraživanja naknade štete zbog izgubljenog dječjeg dodatka, naknade za odvojeni život, naknade zbog neiskorištenog godišnjeg odmora.

Sudska praksa nije bila uvijek ujednačena.

U ranijoj praksi nalazimo odluke kojima su ti zahtjevi odbijani (VSH, Kr 380/62).

Svakako da priznavanje tih oblika naknade, kako glede osnova tako i glede visine, ovisi o okolnostima konkretnog slučaja.

Priznavala se i naknada materijalne štete zbog pogoršanja zdravstvenog stanja do kojeg je došlo za vrijeme lišenja slobode.

Npr: troškovi liječenja, gubitak zarade zbog nesposobnosti ili smanjenje sposobnosti za rad, nemogućnosti napredovanja, potrebe za tuđom njegom i pomoći i dr.

Radi se o oblicima štete koji se priznaju u smislu odredaba čl. 195. Zakona o obveznim odnosima.

Ta se šteta može dosuđivati u obliku rente.

Ovu materijalnu štetu treba razlikovati od nematerijalne štete koja se priznaje za duševne boli zbog posljedica pogoršanja zdravstvenog stanja (npr. odluka VSRH, Rev 1165/83) o čemu će biti govora u svezi s nematerijalnom štetom.

Zahtijevala se i naknada materijalne štete u visini oduzete imovinske koristi (npr. odluka Općinskog suda u Puli, P-2027/99 od 8.I.2002.).

S obzirom da se naknada štete priznaje neposredno oštećenom dakle, osobi neopravdano osuđenoj ili neosnovano uhićenoj, za štetu koju su u svezi s time imale druge osobe, npr. članovi uže obitelji zbog troškova posjeta, smatralo se da okrivljeni može s osnovom postavljati zahtjev za naknadu (o tome odluka VSH, Kr 1162/69 od 2.IV.1970.) ako se može smatrati da je ta šteta ujedno i njegova šteta.

To je u skladu sa stajalištem novije sudske prakse i u drugim slučajevima odgovornosti za štetu u kojima se postavilo isto pitanje aktivne legitimacije za takav zahtjev, npr. za troškove posjeta oštećenom u bolnici.

Troškovi obrane, odnosno troškovi kaznenog postupka, daljnji su oblik materijalne štete koji se javljao u praksi (tako npr. u predmetu Općinskog suda u Puli, P-2027/99 od 8.I.2002.).

Navodimo stajalište zauzeto u odluci VSH, Kr 1182/69 od 2.IV.1972. prema kojem "pobijanjem osnova pokrenute istrage i podignute optužnice i pobijanjem ranije donesene osuđujuće presude, podnosilac zahtjeva je preko svog branioca intenzivno djelovao i radio na ukidanju pritvora. Kako se u konkretnom slučaju radi o naknadi štete u smislu odredaba čl. 507. ZKP po osnovi neosnovanog pritvora, to treba sve one radnje branioca izvršene do ukidanja pritvora smatrati vezanim za pritvor i stoga podnosiocu zahtjeva kao štetu priznati sve one troškove obrane koje je imao u vezi s neosnovanim pritvorom... Ostali troškovi i nagrade ne mogu se priznati jer se ne odnose na troškove u vezi s ukidanjem pritvora i naknadom štete u smislu odredaba čl. 507. (sada 505.) ZKP po osnovi neosnovanog pritvora, već na opće troškove obrane".

Prema odluci VSH, Gž 1195/73 od 25.XII.1973. "šteta na čiju naknadu neopravdano osuđena osoba ima pravo pod pretpostavkama iz čl. 500. Zakonika o krivičnom postupku obuhvaća i troškove njezine obrane u krivičnom postupku".

Uz tu naknadu javljala su se i neka sporna pitanja (da li se troškovi kaznenog postupka mogu dosuđivati samo u tom postupku, da li se nadoknađuju samo troškovi obvezne obrane, troškovi dvaju branitelja)⁴⁰ na koja je odgovorila već ranija sudska praksa, priznajući te troškove oštećenom (tako odluka Vrhovnog suda Hrvatske, Kr 1169/69 od 2.IV.1970.).

Na dosuđene iznose naknade oštećeniku, kao tužitelju priznaje se i pravo na zatezne kamate što nije bilo sporno niti u ranijoj sudskoj praksi, a niti u novijoj (tako npr. odluke Županijskog suda u Gradu Zagrebu, Gž 6602/95 od 21.I.1997. i Gž 5636/99 od 6.IV.2000.).

Tijek zateznih kamata ovisi o dospijeću pojedinih iznosa s naslova naknade štete što nije za sve oblike štete isto vrijeme.

Npr. kad se radilo o zateznoj kamati na neisplaćene iznose plaće (zbog nezakonitog prestanka radnog odnosa) sudska praksa je zauzimala stajalište da one teku "od dospijeca svakog pojedinog iznosa" (VSRH, Rev 1274/89 od 6.XII.1990., objavljena u PSP 50/98).

Izloženim primjerima iz sudske prakse nisu, nesumnjivo, iscrpljeni svi oblici materijalne štete koja može nastati i koju može zahtijevati neopravdano osuđena ili neosnovano uhićena osoba.

⁴⁰ Jadranko Crnić, op. cit. str. 11. i 12.

b) Nematerijalna šteta

- U svezi s pravom na naknadu nematerijalne štete, Zakon o kaznenom postupku predviđa u čl. 481.⁴¹ poseban nenovčani oblik naknade nematerijalne štete zbog povrede ugleda, u obliku objavljivanja priopćenja o neopravdanoj osudi li neosnovanom uhićenju.

Tim se odredbama ostvaruje Ustavom priznato pravo na javnu ispriku (čl. 25. st. 4.).

Radi se, dakle, o posebnom obliku moralne satisfakcije na koju ima pravo osoba neopravdano osuđena i osoba kojoj je neosnovano oduzeta sloboda, kako se to izričito navodi u čl. 481. st. 1. ZKP.

Pravo zahtijevati objavu priopćenja pripada osobi:

a) u odnosu na koju su inače ispunjene pretpostavke koje daju pravo na naknadu štete zbog neopravdane osude ili neosnovanog lišenja slobode (čl. 476. iz čl. 481. ZKP);

b) ako je povrijeđen ugled osuđenika;

b) neovisno o tim pretpostavkama (dakle u slučaju kad oštećeni inače ne bi imao pravo na naknadu štete) ako je povodom izvanrednog pravnog lijeka izmijenjena pravna kvalifikacija djela, ako je zbog pravne kvalifikacije u prijašnjem postupku bio povrijeđen ugled osuđene osobe.

Pri tome se razlikuju dvije situacije:

- ako je slučaj prikazivan u sredstvima javnog priopćavanja sud će priopćenje o odluci iz koje proizlazi neopravdanost prijašnje osude odnosno neosnovanost uhićenja objaviti u novinama ili drugom javnom sredstvu priopćavanja.

- ako slučaj nije prikazan u sredstvima javnog priopćavanja, priopćenje će se dostaviti poslodavcu oštećene osobe.

Treba naglasiti da sud daje priopćenje o odluci, a ne objavljuje sudsku odluku.

⁴¹ Članak 481. ZKP u cijelosti glasi:

" (1) Ako je slučaj na koji se odnosi neopravdana osuda ili neosnovano oduzimanje slobode prikazivan u sredstvima javnog priopćavanja i time bio povrijeđen ugled te osobe, sud će, na njezin zahtjev, objaviti u novinama ili drugome javnom sredstvu priopćavanja priopćenje o odluci iz koje proizlazi neopravdanost prijašnje osude, odnosno neosnovanost uhićenja. Ako slučaj nije prikazan u sredstvu javnog priopćavanja, takvo će se priopćenje, na zahtjev te osobe, dostaviti njezinu poslodavcu. Nakon smrti osuđene osobe pravo na podnošenje toga zahtjeva pripada njezinu bračnom ili izvanbračnom drugu, djeci, roditeljima, braći i sestrama.

(2) Zahtjev iz stavka 1. ovoga članka može se podnijeti i ako nije stavljen zahtjev za naknadu štete.

(3) Neovisno o uvjetima predviđenim u članku 480. ovoga Zakona zahtjev iz stavka 1. ovoga članka može se podnijeti i kad je u povodu izvanrednoga pravnog lijeka izmijenjena pravna kvalifikacija djela, ako je zbog pravne kvalifikacije u prijašnjoj presudi bio povrijeđen ugled osuđene osobe.

(4) Zahtjev iz stavka 1. do 3. ovoga članka podnosi se u roku od šest mjeseci prvostupanjskom sudu. O zahtjevu odlučuje vijeće (članak 18. stavak 3., odnosno članak 20. stavak 2.). Pri rješavanju zahtjeva primjenjuju se odredbe članka 476. i članka 480. stavka 3. ovoga Zakona."

U oba slučaja sud daje priopćenje samo na zahtjev oštećene osobe, dakle ne postupa po službenoj dužnosti.

Nakon smrti osuđene osobe pravo na podnošenje zahtjeva ima određeni krug bliskih srodnika i to: bračni ili izvanbračni drug, djeca, roditelji, braća i sestre.

Nadležan za odlučivanje o zahtjevu je sud koji je odlučivao u prvom stupnju i to u vijeću. Protiv rješenja suda dozvoljena je žalba.

Predviđen je rok od 6 mjeseci za podnošenje zahtjeva ali nema odredbe o tome kada taj rok počinje teći.

Suglasni smo s mišljenjima da taj rok počinje teći od dana dostavljanja osuđeniku odluke na kojoj temelji svoj zahtjev.⁴²

- Daljnji oblik rehabilitacije predviđen je odredbama čl. 482. ZKP.⁴³

Za razliku od situacije u čl. 481. ZKP u kojoj sud ne postupa po službenoj dužnosti, prema odredbama čl. 482. ZKP sud će po službenoj dužnosti donijeti rješenje kojim poništava upis neopravdane osude u kaznenim evidencijama.

Ističe se da time nije prihvaćena apsolutna eliminacija podataka koji se odnose na osuđivanost, pa se smatra da se na taj način ne osigurava niti stvarna zaštita oštećene osobe.⁴⁴

- Zaštita osobe neopravdano osuđene ili neosnovano lišene slobode postiže se i kroz odredbe članka 483. ZKP o razgledavanju i prepisivanju spisa koji se odnosi na neopravdanu osudu ili neosnovano oduzimanje slobode.

Osoba kojoj je to dopušteno ne smije upotrijebiti podatke iz tih spisa na način koji bi bio štetan za rehabilitaciju osobe protiv koje je vođen kazneni postupak.

Na to će ju upozoriti predsjednik suda, koji daje i dozvolu za razgledavanje spisa i to će se, uz potpis te osobe zabilježiti na spisu.

Nesumnjivo da se takvim odredbama htjelo naglasiti značaj i potreba zaštite oštećenika.

Time, naravno nije otklonjena svaka mogućnost djelovanja na štetu rehabilitacije oštećenog.

U takvom slučaju osoba koja je razgledavala spis mogla bi odgovarati za štetu uz ispunjenje svih ostalih pretpostavki za takvu odgovornost.

⁴² Pavišić, op. cit. str. 723.

⁴³ Članak 482. ZKP u cijelosti glasi:

"Prvostupanjski sud donijet će po službenoj dužnosti rješenje kojim se poništava upis neopravdane osude u kaznenim evidencijama. Rješenje se dostavlja Ministarstvu pravosuđa. Po poništenom upisu ne smiju se nikomu davati podaci iz kaznene evidencije."

⁴⁴ Pavišić, op. cit. str. 723.

Uz ove posebne odredbe Zakona o kaznenom postupku o oblicima i načinu naknade štete odnosno zaštiti oštećene osobe kod odlučivanja o zahtjevu za naknadu nematerijalne štete primijenit će se i opće odredbe o naknadi nematerijalne štete koje Zakon o obveznim odnosima sadrži u člancima 199. do 205.

Za razliku od materijalne štete koja se može javljati u različitim oblicima, osnovi po kojima se priznaje nematerijalna šteta zakonom su određeni.

Navodimo neke sudske odluke kojima je dosuđena nematerijalna šteta.

Prema odluci VSRH, Rev 1165/83 od 7.III.1984. (objavljena u PSP 25/91) "osoba neosnovano lišena slobode može zahtijevati naknadu za duševne boli zbog smanjenja životnih aktivnosti kad je zbog lišenja slobode došlo do narušenja zdravlja."

Presudom Županijskog suda u Zagrebu, Gž 7447/97 od 11.V.1999. dosuđena je naknada za duševne boli zbog vremena provedenog u pritvoru "imajući u vidu okolnosti slučaja, kao što je ugled tužitelja odnos sredine prema njemu poslije puštanja na slobodu, težinu i prirodu kaznenog djela kao i vrijeme trajanja lišenja slobode."

Prema odluci Županijskog suda u Rijeci, Gž 430/96 od 5.II.1997. "raniju osuđivanost tužitelja na bezuvjetnu kaznu zatvora treba cijeliti prilikom dosuđivanja naknade za pretrpljene duševne bolove zbog povrede časti i ugleda, a pri razmatranju naknade zbog povrede časti i ugleda mogla bi biti od utjecaja na visinu naknade objava priopćenja u tisku o odluci kojom je tužitelj oslobođen od optužbe."

Navedenim odlukama priznata je naknada za duševne boli zbog povrede ugleda, časti i slobode kao novčana satisfakcija tj. pravična novčana naknada (čl. 200. ZOO).

Visina naknade utvrđuje se uz ocjenu okolnosti konkretnog slučaja (ranija osuđivanost, odnosno sredine u kojoj oštećeni živi, trajanje lišenja slobode i dr. – tako i odluka Županijskog suda u Zagrebu, Gž 7852/98 od 3.XI.1998.).

Prema odluci Županijskog suda u Gradu Zagrebu, Gž 6602/95 od 21.I.1997.: "pri dosuđivanju visine naknade za nematerijalnu štetu, vodi se računa o okolnostima konkretnog slučaja, kao što su specifični uvjeti izdržavanja pritvora – trajanje pritvora – boravak u samici ili u prostoriji s posebno velikim brojem pritvorenih, odnosno osuđenih osoba – razdvajanje iz obitelji – mogućnost posjećivanja obitelji i rodbine – korištenje dnevne štampe i sl. – dob i zanimanje tužitelja, jačina duševnih boli koje je zbog pritvora trpio."

Na visinu novčane naknade od utjecaj može biti i okolnost da li je oštećenom osigurana i neka druga (nenovčana) satisfakcija.

Prema stajalištu sudske prakse naknada za psihičke boli zbog povreda ugleda, časti i slobode utvrđuje se i dosuđuje u jednom iznosu. U obrazloženju odluke Županijskog suda u Zagrebu, Gž 7852/98 od 3.XI.1998. s tim u svezi navedeno je: "Nematerijalna šteta za duševne bolove zbog neosnovanog lišenja slobode predstavlja jedinstven vid štete koji obuhvaća sve štetne posljedice nematerijalne štete vezane uz ličnost oštećenog proistekle iz neosnovanog lišenja slobode."

Iz citirane i novije sudske prakse (npr. odluke Županijskog suda u Zagrebu, Gž 6602/95 od 21.I.1997., Gž 5636/99 od 6.VI.2000. i Gž 7852/97 od 20.I.1997., te odluke Općinskog suda u Rijeci, P 1979/99 od 25.V.1999.) kao i iz ranije sudske prakse (npr. odluka Vrhovnog suda Hrvatske, Gž 3112/73 od 31.V.1974., Gž 1195/73 od 25.XII.1973.) moglo bi se zaključiti da je upravo naknada za duševne boli zbog povrede ugleda časti i slobode ako ne najčešća, sigurno jedna od najčešće zahtijevanih i dosuđivanih naknade nematerijalnih šteta.

Međutim, naknada za duševne boli može se dosuditi i po drugim osnovima kao što je smanjenje životnih aktivnosti (VSRH, Rev 1165/83 od 7.III.1984.) ili ranije kao naknada za narušeno zdravlje (VSH, Gž 24/69 od 20.I.1971.).

Naknada se može dosuditi i za druge oblike nematerijalne štete kad su za to ispunjene zakonom predviđene pretpostavke, npr. za strah (tako odluka Županijskog suda u Zagrebu, Gž 7852/98 od 3.XI.1998.).

IV / I . 6 . 4 . Uzročna veza

Daljnja pretpostavka postojanja obveznog odnosa odgovornosti za štetu je uzročna veza koja mora postojati između štetne radnje i štete.

Šteta mora biti posljedica određene štetne radnje.

S obzirom na sve do sada izloženo proizlazi da je u slučaju odgovornosti za štetu zbog neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja, zakonskim odredbama određena štetna radnja, koja se kvalificira kao neopravdana osuda ili neosnovano uhićenje.

Pravno relevantna uzročna veza mora, dakle, postojati između navedene štetne radnje i štete.

To, drugim riječima znači da se o odredbama Glave XXX. Zakona o obveznim odnosima može zahtijevati samo ona šteta koja proizlazi iz neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja.

IV / I . 6 . 5 . Posebno o primjeni odredaba o rehabilitaciji i naknadi štete

Prema odredbama čl. 484.a/ ZKP posebni propisi i odluke doneseni kao akti milosti, kojima su počinitelji kaznenih djela pomilovani ili im je dat oprost za kaznena djela počinjena od 17. kolovoza 1990. do 23. kolovoza 1996. ne predstavljaju osnovu za primjenu odredaba čl. 476. do 484. ZKP.

U obrazloženju koje je dano uz Izmjene i dopune Zakona o kaznenom postupku ("Narodne novine", broj 58/99) u svezi s tim navedeno je sljedeće: "Aktima milosti se ni u kojem slučaju ne odlučuje o osnovanosti optužbe, ne preispituje se osuda ni krivnja, niti je od značaja stupanj kaznenog progona ili kaznenog postupka te je li presuda pravomoćna. Nije moguće ni razmišljati da bi donošenje akta milosti takav akt mogao biti akt "priznavanja

pogreška" tijela nadležnih za kazneni progon odnosno kazneni postupak, pa time ti akti ne mogu biti ni osnovom za priznavanje prava na naknadu tim postupkom nanijete štete."

Uz prijedlog izmjena i dopuna Zakona o kaznenom postupku ("Narodne novine", broj 112/99) istaknuto je između ostalo: "Predloženom dopunom željelo se je pojasniti da osobe koje su pomilovane ili im je dan opći oprost za kaznena tijela počinjena tijekom agresije na Republiku Hrvatsku nemaju pravo na naknadu štete. Pojašnjenje je potrebno jer su neki sudovi ovu odredbu interpretirali samo na odnose koji su nastali nakon stupanja na snagu dopune Zakona dok je intencija zakonodavca upravo bila propisati retroaktivno djelovanje."

IV/II. Rehabilitacija i naknada štete po Zakonu o prekršajima

Zakon o prekršajima ("Narodne novine", broj 88/02, 122/02, u daljnjem tekstu: Zakon o prekršajima, a uz pojedine članke i: ZP) sadrži odredbe o rehabilitaciji i naknadi štete u Glavi XXVI. pod nazivom "Rehabilitacija te naknada štete i druga prava osoba neutemeljeno kažnjenih za prekršaj ili osoba koje su neutemeljeno bile uhićene ili zadržane".

Ovom je glavom u člancima 247. do 257. obuhvaćeno: "Brisanje rješenja o prekršaju, nadalje rješenja o rehabilitaciji na traženje kažnjenika, naknada štete zbog neosnovanog kažnjavanja, zastara prava na naknadu štete i ostvarivanje prava, s tim da je propisano i pravo nasljednika na naknadu štete, nadalje naknada štete zbog neosnovanog zatvaranja, uhićenja ili zadržavanja, te objava u sredstvima javnog priopćavanja, poništenje upisa u prekršajnu evidenciju, uporaba podataka iz spisa i konačno prava iz radnog odnosa."

U tim odredbama Zakon o prekršajima, u bitnome i na odgovarajući način, slijedi rješenja koja su prihvaćena u Zakonu o kaznenom postupku. Zakonodavac je iskoristio priliku i donošenjem novog Zakona o prekršajima izmijenio je institut naknade štete u nekim dijelovima u kojem su ranija zakonska rješenja bila kritizirana⁴⁵.

Pravo na naknadu štete ne ograničava se na sankciju oduzimanja slobode, niti se ograničava na materijalnu štetu, što znači da oštećeni ima pravo na naknadu cjelokupne štete, materijalne i nematerijalne.

Prava predviđena odredbama Glave XXVI. pripadaju:

- osobi koja je neosnovano kažnjavana za prekršaj
- osobi koja je neosnovano zatvarana, uhićena ili zadržana.

⁴⁵ I. Crnić, op. cit. str. 145.

a) Zbog neosnovanog kažnjavanja pravo na naknadu štete, prema odredbama čl. 249. st. 1. ZP⁴⁶ ima:

- osoba prema kojoj je bila pravomoćno izrečena sankcija za prekršaj, a kasnije je u povodu izvanrednog pravnog lijeka novi postupak pravomoćno obustavljen.

Isključena je odgovornost i pravo na naknadu štete.

- ako je do obustave postupka došlo zato što je u novom postupku oštećenik kao tužitelj odustao od progona, ili što je

- oštećenik odustao od prijedloga, a do odustanka je došlo na temelju sporazuma s okrivljenikom,

-nema pravo na naknadu štete niti osoba koja je svojim lažnim priznanjem ili na drugi način namjerno prouzročila pravomoćnu odluku o svojoj krivnji osim ako je na to bila prisiljena.

Za prekršaje u stjecaju pravo na naknadu štete može se odnositi i na pojedine prekršaje glede kojih je udovoljeno uvjetima za priznanje naknade.

Predviđene su dakle, određene pozitivne i negativne pretpostavke o kojima ovisi postojanje odnosno nepostojanje prava na naknadu štete.

U svezi s tim upućujemo na izlaganje pod točkom IV/I.1. u kojem smo uz odredbe Zakone o kaznenom postupku pobliže obrazlagali pozitivne i negativne pretpostavke na naknadu štete.

⁴⁶ Članak 249. ZP u cijelosti glasi:

"1) Pravo na naknadu štete zbog neosnovanog kažnjavanja ima osoba prema kojoj je bila pravomoćno izrečena sankcija za prekršaj, a kasnije je u povodu izvanrednoga pravnog lijeka novi postupak pravomoćno obustavljen, osim ako je do obustave postupka došlo zato što je u novom postupku oštećenik kao tužitelj odustao od progona ili što je oštećenik odustao od prijedloga, a do odustanka je došlo na temelju sporazuma s okrivljenikom.

(2) Nema pravo na naknadu štete onaj tko je svojim lažnim priznanjem ili na drugi način namjerno prouzročio pravomoćnu odluku o svojoj krivnji, osim ako je na to bio prisiljen.

(3) U slučaju pravomoćne odluke za prekršaje u stjecaju pravo na naknadu štete može se odnositi i na pojedine prekršaje glede kojih je udovoljeno uvjetima za priznanje naknade."

b) Zbog neosnovanog zatvaranja, uhićenja ili zadržavanja, prema čl. 253. ZP⁴⁷ pravo na naknadu štete pripada osobi:

1. koja je bila uhićena ili zadržana, a nije došlo do pokretanja postupka za prekršaje, ili je postupak obustavljen pravomoćnom odlukom,

2. koja je izdržala kaznu oduzimanja slobode, a u povodu izvanrednog pravnog lijeka izrečena joj je kazna oduzimanja slobode u kraćem trajanju od kazne koju je izdržala, ili je izrečena sankcija za prekršaj koja se ne sastoji u oduzimanju slobode,

3. koja je zbog pogreške ili protuzakonnog rada državnog tijela neosnovano uhićena ili zadržana preko zakonskog roka ili je preko tog roka bila u ustanovi za izdržavanje kazne,

4. koja je zadržana dulje vrijeme nego što traje kazna zatvora na koju je osuđena.

5. pravo na naknadu štete pripada i osobi koja je uhićena bez zakonske osnove, ako protiv nje nije određeno zadržavanje, niti joj vrijeme za koje je bila uhićena nije uračunato u izrečenu kaznu za prekršaj.

Pravo na naknadu štete ne pripada osobi koja je svojim nedopuštenim postupcima prouzročila uhićenje.

Ovdje, također, upozoravamo na dio izlaganja (toč. IV/I.2.) koje se odnose na pravo na naknadu štete osobama neosnovano uhićenim po Zakonu o kaznenom postupku.

Postupak ostvarivanja prava za slučajeve neosnovanog kažnjavanja (čl. 249. ZP) koji se na odgovarajući način primjenjuje i na slučajeve neosnovanog zatvaranja, uhićenja ili zadržavanja (čl. 253. st. 4. ZP) predviđen je čl. 251. ZP⁴⁸ odgovara postupku predviđenom čl. 477. i 478. ZKP, pa upućujemo na naše izlaganje u tom dijelu (toč. IV/I.3.).

⁴⁷ Članak 253. ZP u cijelosti glasi:

"1) Pravo na naknadu štete pripada i osobi:

1. koja je bila uhićena ili zadržana, a nije došlo do pokretanja postupka za prekršaje, ili je postupak obustavljen pravomoćnom odlukom,

2. koja je izdržala kaznu oduzimanja slobode, a u povodu izvanrednog pravnog lijeka izrečena joj je kazna oduzimanja slobode u kraćem trajanju od kazne koju je izdržala, ili je izrečena sankcija za prekršaj koja se ne sastoji u oduzimanju slobode,

3. koja je zbog pogreške ili protuzakonnog rada državnog tijela neosnovano uhićena ili zadržana preko zakonskog roka ili je preko tog roka bila u ustanovi za izdržavanje kazne,

4. koja je zadržana dulje vrijeme nego što traje kazna zatvora na koju je osuđena.

(2) Osobi koja je uhićena bez zakonske osnove pripada pravo na naknadu štete ako protiv nje nije određeno zadržavanje niti joj vrijeme za koje je bila uhićena nije uračunato u izrečenu kaznu za prekršaj.

(3) Naknada štete ne pripada osobi koja je svojim nedo-puštenim postupcima prouzročila uhićenje.

(4) U postupku za naknadu štete u slučajevima iz stavka 1. i 2. ovoga članka na odgovarajući će se način primjenjivati odredbe članka 249. do 252. ovoga Zakona."

⁴⁸ Članak 251. ZP u cijelosti glasi:

"1) Prije podnošenja tužbe za naknadu štete oštećenik je dužan podnijeti zahtjev ministarstvu nadležnom za poslove pravosuđa radi postignuća nagodbe o postojanju štete te vrsti i visini naknade.

(2) Ako zahtjev za naknadu štete ne bude prihvaćen ili o njemu ne bude odlučeno u roku od tri mjeseca od podnošenja zahtjeva, oštećenik može kod nadležnog suda podnijeti tužbu za naknadu štete. Ako je postignuta nagodba samo o dijelu zahtjeva, oštećenik može tužbu podnijeti glede ostatka zahtjeva.

(3) Dok traje postupak iz stavka 1. ovoga članka, ne teče zastara predviđena u članku 250. ovoga Zakona.

(4) Tužba za naknadu štete podnosi se protiv Republike Hrvatske."

Tužba za naknadu štete i u ovom slučaju podnosi se protiv Republike Hrvatske, ukoliko ne dođe do nagodbe u prethodnom postupku sporazumijevanja odnosno pregovaranja povodom zahtjeva oštećenika upućenog ministarstvu nadležnom za poslove pravosuđa.

Odredbe o zastari potraživanja u roku od tri godine (čl. 250. ZP) i o pravu nasljednika, ograničenom na materijalnu (imovinsku) štetu (čl. 252.) na nastavljanje i pokretanje postupka za naknadu štete u cijelosti prihvaćaju odgovarajuća rješenja Zakona o kaznenom postupku.

Stoga, također, upućujemo na dio izlaganja pod toč. IV/I.4. i IV/I.5.

Zakon o prekršajima sadrži i odredbe o nekim posebnim oblicima rehabilitacije i zaštite oštećenika, te o nenovčanoj satisfakciji za nematerijalnu štetu.

Te se odredbe odnose:

a) na rehabilitaciju i brisanje rješenja o prekršaju ili o prekršajnom nalogu kad proteknu tri godine od dana pravomoćnosti (čl. 247. st. 1.).

To pod uvjetom da ta osoba u tom vremenu ne počini novi prekršaj.

Rješenje donosi po službenoj dužnosti tijelo nadležno za vođenje kaznene evidencije.

Podaci o prekršaju za koji je nastupila rehabilitacija ne mogu se nekome davati na uvid.

Rješenje o rehabilitaciji može se donijeti i na zahtjev okrivljenika (čl. 248. ZP). Ako nadležno tijelo ne donese rješenje o rehabilitaciji odnosno o brisanju okrivljenik može tražiti da nadležno tijelo donese rješenje kojim će utvrditi da je po zakonu nastupila rehabilitacija odnosno brisanje.

U slučaju nepostupanja po tom zahtjevu okrivljenik može zahtijevati od suda da donese rješenje o rehabilitaciji odnosno brisanju pravomoćne odluke.

Ako se prekršajni postupak vodio na zahtjev državnog odvjetništva sud će donijeti odluku nakon njegovog očitovanja.

b) brisanje upisa u kaznenu evidenciju (čl. 255. ZP)

c) razgledavanje i prepisivanje spisa i upotreba podataka iz spisa (čl. 256. ZP) koje (kao i one iz prethodnog članka 255. ZP) u potpunosti odgovaraju odredbama koje sadrži i Zakon o kaznenom postupku pa upućujemo na odgovarajuća izlaganja (toč. IV/I.6.3.)

d) prava iz radnog odnosa uspostavlja se na način i u postupku predviđenom člankom 257. ZP i u cijelosti su odgovarajuće odredbama članka 484. ZKP pa upućujemo na izlaganje u toč. IV/I.6.3.

e) objava priopćenja u sredstvima javnog priopćavanja odnosno dostavu takvog priopćenja poslodavcu, ovisno o tome da li je slučaj bio prikazivan u sredstvima javnog

priopćavanja ili ne, s posljedicom povrede ugleda oštećenika, predviđaju odredbe čl. 354. ZP i u potpunosti su suglasne s odgovarajućim odredbama čl. 481. ZKP, o čemu smo govorili u toč. IV/I.6.3.

Cjelinom izloženih odredaba novog Zakona o prekršajima pravni položaj osobe, koja je u prekršajnom postupku neutemeljeno kažnjena ili neosnovano zatvorena, uhićena ili zadržane, u svezi s pravom na rehabilitaciju i naknadu štete nesumnjivo je poboljšan.

Očigledno se polazi od toga da i u prekršajnom postupku u slučajevima koji su zakonom predviđeni i opisani, dolazi do povrede temeljnih ustavnih prava na osobnu sigurnost i slobodu, što opravdava i primjerenu zaštitu.

ZAKLJUČAK

Čini nam se da se može zaključiti, kako odredbe Zakona o kaznenom postupku i Zakona o prekršajima, uređuju institut odgovornosti države za štetu osobama neopravdano osuđenim i neosnovano uhićenim, uvažavajući ustavna načela o zaštiti temeljnih prava na slobodu i osobnu sigurnost, a time i standarde i obveze koje proizlaze iz niza međunarodnih ugovora.

Predviđajući primarnu odgovornost države za naknadu te štete, oštećenoj osobi daje se visok stupanj sigurnosti, da će ostvariti svoje opravdane zahtjeve za popravljanje štete.

Posebni oblici rehabilitacije i naknade štete predviđeni samim zakonom kao što je priznanje radnog staža i staža osiguranja, javna isprika odnosno objava priopćenja i dr., uz primjenu općih načela o naknadi materijalne i nematerijalne štete, daljnje su jamstvo za oštećenu osobu u otklanjanju štetnih posljedica.

Sadržajno, zakonske su odredbe iscrpne, pa iako se time ne mogu otkloniti sva sporna pitanja koja se mogu javiti u praksi, ipak u svojoj ukupnosti, daju povoljan položaj oštećeniku, što s pravom treba i očekivati s obzirom da neopravdana osuda ili neosnovano uhićenje predstavljaju zaista tešku povredu temeljnih čovjekovih prava.